

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Karadeniz Technical University Journal of The Faculty of Divinity
ISSN:2148-5011

KTÜİFD, cilt / volume: 4, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2017): 73-108.

**Kur'ân'a Göre Ehl-i Kitabın Kutsal Kitaplardaki Ayetleri Tahrifi,
Gizlemesi ve Ayetlerle Amel Keyfiyeti**
According to Quran Ahl al-Kitab's Falsification and Suppression in The
Biblical Verses and Condition of Practice with Verses

Zeynep Nermin Aksakal

Dr. Araştırma Görevlisi, Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir
Anabilim Dalı.

Dr. Research Assistant, Erzincan University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir.

Erzincan/Turkey

e-mail: znaksakal@erzincan.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5124-1969>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22 Kasım / November 2017

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Aralık / December 2017

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Zeynep Nermin Aksakal, "Kur'ân'a Göre Ehl-i Kitabın
Kutsal Kitaplardaki Ayetleri Tahrifi, Gizlemesi ve Ayetlerle Amel Keyfiyeti",
KTÜİFD 4, sy. 2 (Güz 2017): 73-108.

web: <http://dergipark.gov.tr/katuihd> | <mailto:ktuifd@gmail.com>

Copyright © Published by Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi. Karadeniz Technical University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Kur'ân'a Göre Ehl-i Kitabın Kutsal Kitaplardaki Ayetleri Tahrifi, Gizlemesi ve Ayetlerle Amel Keyfiyeti*

Zeynep Nermin Aksakal

Öz

Kur'ân vahyi, kadim kutsal kitapların asıllarını tasdik edip bunlara iman edilmesini istemiştir. Bu çerçevede nüzul dönemindeki Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde bulunan kitaplar da bazı konularda tasdik edilmiş ve Ehl-i kitabın bu kitaplardaki birtakım hakikatleri gizledikleri, bir kısım hükümleri dikkate alırken bir kısmını dikkate almadıkları ifade edilmiştir. Diğer taraftan Ehl-i kitabın kutsal kitaplardaki ayetleri tahrif ettiklerinden de bahsedilmiştir. Kur'ân'da bu konuların ele alınması, ya Kur'ân vahyine olumsuz tepki veren kitap ehline karşı, Kur'an'ın kadim kutsal kitaplar gibi vahiy eseri olduğu ve ona iman etmeleri gerektiği konusunda bir cevap ve uyarı sadedindedir. Ya da müminleri, kitap ehlinin kutsal kitap ve onunla amel etmek konusunda düştükleri hatalara karşı uyarma sadedindedir ve bu yönüyle üzerinde çalışılması gereken bir husustur. Bu çalışmada, Kur'ân ve tefsirlerine göre Ehl-i kitabın kutsal kitaplardaki ayetleri tahrif boyutları, gizlemeleri ve ayetlerle amel keyfiyeti incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, kutsal kitaplar, Ehl-i kitap, tahrif, ayetleri gizlemek.

According to Quran Ahl al-Kitab's Falsification and Suppression in the Biblical Verses and Condition of Practice with Verses

Abstract

Quranic revelation accepted the original ancient holy books and invited to believe in them. In this context, the books held by Jews and Christians during Quran's sending down process, were also accepted on some issues and it was stated that Ahl al-kitab hid some of the truths in these books and they did not take into account a number of provisions while considering some of them. On the other hand, it is mentioned that the Ahl al-kitab falsified the verses in the holy books. Consideration of these issues in the Quran is either an answer and warning to Ahl al-kitab who reacted negatively to the revelation of Quran, that the Quran is a revelation like the other holy books and they should believe in it, or it is mainly a warning to the believers about how people of the book were in error with regards to the holy books and applying the provisions of the books. In this respect, the issue should be dealt with high diligence. In this article it will be analyzed that Ahl al-Kitab's falsification and suppression the biblical verses and state of application the verses according to Quran and its interpretations.

Key Words: Quran, holly books, Ahl al-kitab, falsification, suppression the verses.

* Bu çalışma, 25.09.2017 tarihinde sunduğumuz *Kitab-ı Mukaddes Yasası: Tarihsel Açıdan ve Kur'an-ı Kerim ile Mukayeseli Olarak* başlıklı doktora tezinden hazırlanmıştır.

Giriş

Kur'ân'da Yahudilik ve Hıristiyanlığın kutsal kitapları Tevrat, Zebur ve İncil olarak isimlendirilirler. Bunlardan İncil'in Hz. İsa'ya, Zebur'un Hz. Davud'a indirildiği açıkça bildirilir.¹ Hz. Musa'ya da kitabın indirildiği belirtilir ama kitabın ismi belirtilmez. Tevrat'tan ise Hz. İsa'nın doğruladığı, Medine Yahudilerinin elinde olup içinde Allah'ın hükmü bulunan, ümmî resûlün (Hz. Muhammed) ve müminlerin niteliklerinin yazılı olduğu, Allah'ın cennet vaadini içeren kitap olarak bahsedilir.² Böyle olsa bile müfessirler Hz. Musa'ya verilen kitabın Tevrat olduğunda hemfikirdirler.³ Ancak Baki Adam bu konuda yaptığı çalışmasında, Kur'ân ve hadis literatüründe Tevrat lafzının hangi kutsal metinleri kapsadığı konusunda bir açıklığın olmadığını ileri sürmüştür; Kur'ân'ın indiği dönemde, Yahudilerin "Tevrat" lafzından Tanah'ın⁴ tümünü anladıkları, Kur'ân'ın da onların bu kullanımını esas aldığı, içinde Tevrat lafzı geçen on altı ayette Hz. İsa ve Hz. Peygamber zamanında Yahudilerin elinde mevcut olan vahyi kapsayan kitapların kastedildiği sonucuna ulaşmıştır.⁵ Şinasi Gündüz gibi bazı diğer araştırmacıların da ileri sürdüğü bu görüşlere karşılık, Hz. Musa'ya verilen kitabın Tevrat olduğu görüşünün daha isabetli olduğu sonucuna ulaşan bir çalışma da yapılmıştır.⁶

1 Bk. el-Mâide 5/46; en-Nisâ 4/163. Ayet tercümelere için bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâlî* (Ankara: DİB Yay., 2005).

2 Bk. Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/43; el-A'râf 7/157; el-Fetih 48/29; et-Tevbe 9/111.

3 Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, nşr. Fuad Sezgin (Kahire: y.y., 1381), 2: 40; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesü'r-risâle, 2000), 2: 70, 1: 117; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dârü ihyâ'it-türâsi'l-Arabî, 1420), 1: 140; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 1: 352.

4 Tanah, Yahudi kutsal metinlerinin derlemesidir. Hıristiyanlık'ta Eski Ahit olarak isimlendirilir. Hz. Musa'ya vahyedildiğine inanılan Tora ve Hz. Musa'dan sonraki vahiy sürecine ait olan Neviim (Peygamberler) ile Ketuvim (Yazılar) olmak üzere üç kısma ayrılan kutsal yazılardan oluşur. Bk. Ömer Faruk Harman, "Yahudilik- Kutsal Metinler ve Dinî Literatür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 43 (Ankara: TDV Yay., 2013), 197; Nahum M. Sarna and S. David Sperling, "Bible- The Canon", *Encyclopaedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Michael Berenbaum, c. 3 (USA: y.y., 2007), 576-579. Bu kaynakta, 577. sayfada, Neviim ve Ketuvim diye isimlendirilen kitaplar şema halinde gösterilmiştir.

5 Ayrıntılı bilgi için bk. Baki Adam, "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", *AÜİFD* 36, sy. 1 (1997): 362-366.

6 Bu çalışmada Tevrat, Tevrat'ın içeriği ve indirilmesi, Hz. Musa'ya indirilen Kitap ile

Kur'ân'da, peygamberlerin ve kutsal kitapların birbirini doğrulayıcı (مُصَدِّقٌ - musaddık) olduğuyla ilgili ifadeler vardır. Bunlardan Kur'ân'ın musaddık olduğunun ifade edildiği bazı ayetlerde, tasdik konusu olarak nüzul dönemi muhataplarının elinde mevcut olan kitaplar zikredilmektedir. Örneğin kitap ehlini imana davet eden “وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ” - Yanınızda olanı (elinizdekini) tasdik edici (muvafık) olarak indirdiğimize (Kur'ân'a) iman edin...” (el-Bakara 2/41)⁷ ayetinde, imana teşvik edici bir unsur olarak Kur'ân'ın kendinden önceki kitapları tasdik edici olduğundan bahsedilir. Bu bahiste, “yanınızda olanı” şeklindeki bir ifadenin kullanılması suretiyle, bu kitaplardan nüzul dönemi muhataplarının elinde mevcut olanların tasdik ediliyor olması dikkat çekmektedir. Aynı durum Nisâ suresi 47. ayette ve Bakara suresi 89. ve 91. ayetlerde de söz konusudur ki bütün bu ayetlerin bağlamından, tasdiki söz konusu olan kitabın Tevrat olduğu anlaşılmaktadır. Bakara suresi 41. ayetteki “لِمَا مَعَكُمْ” - yanınızda olanı, elinizdekini” ifadesiyle ise umumi anlamda Tevrat ve İncil'in kastedildiği düşünüldüğü gibi, ifade daha hususi anlamda Tevrat veya Tevrat'taki ibadet, tevhit, nübüvvet konuları ve haberler şeklinde de tefsir edilmiştir. Hatta pek çok tefsirde, haberler şeklindeki tefsir, Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber hakkında yazılanlara hasredilmiştir.⁸

Kur'ân'ın tasdik ettiği kitaplardan bahsedilen diğer yerlerde “مُصَدِّقًا” - kendisinden öncekileri doğrulayıcı”⁹ ifadesi kullanılmaktadır. Âl-i İmrân suresinde bu ifadenin ardından gelen “وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ مِنْ قَبْلِ هَذِهِ” - O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti” (el-Âl-i İmrân 3/3) ayetinde, bu önceki kitaplardan Tevrat ve

ilgili ayetler değerlendirilerek bu sonuca ulaşılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Recep Orhan Özel, “Kur'an "Tevrat"la Neyi Kast ediyor?”, *Usûl* 14, sy. 2 (2010): 30-47.

7 Ayetin devamı şu şekilde gelmektedir: “Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının. Hakkı batılla karıştırmayın da bile bile hakkı gizlemeyin. Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığının çirkinliğini) anlamıyor musunuz?” (el-Bakara 2/41-44)

8 Bu ve parantez içindeki tefsirler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 561-562; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 1: 109; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Tefsîrû'n-Nesefî*, nşr. Yusuf Ali Bedevî (Beyrut: Dârü'l-kelimi't-tib, 1998), 1: 84; Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vil fi meâni't-tenzil*, nşr. Muhammed Ali Şâhîn (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1994), 1: 41.

9 Bk. el-Bakara 2/97; Âl-i İmrân 3/3, 50 (بَيْنَ يَدَيْهِ ifadesiyle birlikte); el-Mâide 5/48; el-En'âm 6/92; Yûnus 10/37; Yûsuf 12/111; el-Fâtır 35/31; el-Ahkâf 46/30.

İncil belirginleşmektedir. Başka ayetlerde Hz. İsa'nın, peygamberlerin izleri üzere önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak¹⁰ ve haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildiği haber verilir.¹¹ Mâide suresinde de Kitab'ın (Kur'ân) kendinden önceki kitapları doğrulayıcı olduğunun beyan edilmesinin ardından "müheymin"¹² olduğu da ifade edilir.¹³ Ayetteki "مُهَيِّمًا عَلَيْهِ" ifadesi tefsir kaynaklarında, kitaplar hakkında kendisine itimat edilen,¹⁴ kitapların tamamına veya recm hükmüne şahitlik eden ya da kitaplar hakkında emîn olan,¹⁵ Tevrat ve İncil'e şahit olan, kendinden önceki kitaplarda geçenler hakkında hüküm veren,¹⁶ diğer kitapların varlığına ve doğruluğuna şahitlik ettiği için onları gözetleyici olan,¹⁷ kitaplardaki hakikatlere şahit olup bunları doğrulayan ve tahrif edilen hususları ise iptal eden¹⁸ şeklinde tefsir edilmiştir.

Kur'ân, kitap ehlinden olan muhataplarının ellerindeki kitapları tasdik ederken, onların bu kitaplara karşı sorumlulukları konusunda ne gibi hatalar yaptıklarından da bahsetmiştir. Bu durum, kitap ehline olduğu kadar İslam ümmetine de bir uyarı olmakla birlikte, Kur'ân'ın önündeki kutsal kitapları tasdikinin ne anlama geldiğinin ve sınırlarının belirlenmesi açısından da önemlidir. Bu bakımdan özellikle tasdike aykırı bir durum gibi görünen, Kur'ân'daki kitap ehlinin kelamı tahrif etmeleri

10 Bk. el-Mâide 5/46; krş. Matta 5/17-18.

11 Bk. Âl-i İmrân 3/50.

12 "مُهَيِّمًا" kökünden türeyen müheymin, "bir şeyi koruyup gözetken, hükmü altına alan" demektir. İman kökünden türemiş "مؤمن" lafzının ism-i tasğiri de olabilir ki bu durumda başkalarını korkudan emin kılan demektir. Bk. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârü sâdır, 1414), "hmn" md., 13: 436-437.

13 el-Mâide 5/48.

14 "مُؤْتَمِّنًا عَلَى الْكُتُبِ" Bk. Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî, *Tefsîrü Mücâhid*, nşr. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Nîl (Mısır: Dârü'l-fikri'l-islâmiyyi'l-hadîse, 1989), 300.

15 "شَهِيدًا عَلَى الْكُتُبِ كُلِّهَا وَيُقَالُ عَلَى الرُّجْمِ وَيُقَالُ آمِنًا عَلَى الْكُتُبِ" Bk. Abdullah b. Abbas, *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsîr-i İbn Abbâs*, nşr. Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.), 95. Ayrıca bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10: 377-379.

16 "يُحْكَمُ عَلَى مَا كَانَ قَبْلَهُ مِنَ الْكُتُبِ" Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10: 379.

17 "رَقِيبًا عَلَى سَائِرِ الْكُتُبِ لِأَنَّهُ يَشْهَدُ لَهَا بِالصِّحَّةِ وَالنَّبَاتِ" Bk. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîrü'l-keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 1: 640. Ayrıca bk. Neseî, *Tefsîrü'n-Neseî*, 1: 451.

18 Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1422), 2: 199.

konusu ayrı bir önemi haizdir. Nitekim Kur'ân, muhataplarının ellerindeki kitapları tasdik ettiğine göre, bu kitapların tahrifinin ne anlama geldiği araştırılmalıdır.

1. Ehl-i Kitabın Ayetleri Tahrif Etmeleri

İslam düşüncesinde, Yahudilik ve Hıristiyanlığın günümüze ulaşan kutsal kitaplarını içeren Kitab-ı Mukaddes'in -ki tarihi verilere göre Kur'ân'ın nüzülü döneminde elimizdeki Kitab-ı Mukaddes'in içindeki kitaplar çoktan kanonik (yasal) statü kazanmıştı¹⁹ tahrif edildiği kabul edilmiş olup, bunun ne yönden olduğu hakkında farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Bu konuda Kur'ân'da geçen "tahrif" lafzına verilen anlamlar doğrultusunda hem lafız hem manadaki tahriften bahsedenler olduğu gibi, sadece mananın tahrifinden veya mananın tahrifi ve lafzın kısmi tahrifinden bahsedenler de olmuştur. Bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır.²⁰ Burada bu konu Kur'ân ayetleri ve bu ayetlerin tefsirleri çerçevesinde işlenecektir.

Lügatte "حَرْف - harf" yani (bir nesneye ait olan) uç, kenar anlamındaki isim kökünden gelen "تَّحْرِيف - tahrif", (bir nesneyi) bir tarafa eğmek demektir. Tahrif, kelam için söz konusu olduğunda; sözün manasını bir benzeriyle değiştirmek, iki vecih üzere (iki anlama) gelebilecek bir sözü,

19 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. George L. Robinson, "Canon of the Old Testament", *The International Standard Bible Encyclopaedia*, ed. James Orr, M. A v.dğr. (Chicago: The Howard-Severance Company, 1915), 1: 554-563; Sarna and S. David Sperling, "Bible- The Canon", 574-586. Yeni Ahit'i oluşturan kutsal metinler, MS. 325'te toplanan İznik konseyi ile onaylanmış ve böylece bu metinlere resmîyet kazandırılmıştır. James Orr, "Bible", *The International Standard Bible Encyclopaedia*, 1: 465-467. Bu durum Kur'ân'ın bahsettiği muhataplarının elinde olan kitapların, günümüzde mevcut kitaplarla aynı olduğunu gösterir.

20 Örneğin İbn Hazm (ö. 456/1064), *Kitâbü'l-fasl* isimli eserinin I. ve II. cildinde Tevrat ve İncil'in mevcut metinlerinin lafız ve mana yönüyle tahrif edildiğini ispat etmeye çalışmıştır. Baki Adam daha önce adı geçen makalesinde, her görüşün önde gelen isimlerine ve fikirlerine yer vermiştir. Burada İbn Haldûn (ö. 808/1406) ve Makrîzî (ö. 845/1442)'yi Tevrat metninin tahrif olmadığını düşünenler arasında ele alırken Tevrat'ın, geçirdiği bazı değişimlere rağmen Allah'ın hükümlerini ihtiva ettiğini düşünen İbn Teymiyye'yi (ö. 728/1328) ve tahrifin ekseriyetle ayetleri gizleyip manaları yanlış verme suretiyle yapıldığı görüşünde olan Elmalılı Muhammed Hamdi'yi (ö. 1361/1942) ve Süleyman Ateş'i, kısmi tahrifi savunanlar arasında saymıştır. Bk. Adam, "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", 366-385.

bu vecihlerden birine (bir ucuna) koymak anlamlarına gelmektedir.²¹

Kur'ân'da kelamın tahrifinden dört yerde bahsedilir ve bu yerlerin hepsinde tahrifin faili Yahudilerden bazılarıdır ki bu ya ifadelerde açıkça zikredilir veya kelamın bağlamından anlaşılır. Bu dört yerden biri olan "Yahudilerden öyleleri var ki (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederek onları anlamlarından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldıracak 'İşittik, karşı geldik', 'İşit, işitmez olası!' 'Râ'inâ' derler. Hâlbuki onlar, 'İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak' deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler" (en-Nisâ 4/46) ayeti, bazı Yahudi din adamlarının, Hz. Peygamber'e hitap ederken kullandıkları görünürde güzel bir kelamı, mana bakımından hilafını kastederek²² nasıl tahrif ettiklerini açıklar mahiyettedir.

Tefsirlere göre yukarıda sözü geçen Yahudiler, "رَاعَيْتَا - Bizi gözet" ifadesini, ifadedeki kelimenin eş seslisi olan İbranice'deki "الرعوثة - ahmaklık" anlamında bir hakareti kastederek veya kelimeyi dillerini eğmek suretiyle "رَاعَيْتَا - bizim çobanımız" şeklinde telaffuz ederek yine hakaret kastıyla söylemişlerdir. "وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ" ifadesinde de Hz. Peygamber'e hitaben onu, "Dinle, ey nahoş bir söz dinletilmeyecek insan!" anlamında zahirde överken aslında bununla "İşit, işitmez olası!"²³ şeklinde bir bedduayı kastetmişlerdir. Yani tahrifi, tahrif kelimesinin tarifinde olduğu üzere iki anlamlı kelimeleri kullanmak suretiyle zahiren tazim ve hürmette bulunurken aslında hakareti kastetmek suretiyle yapmışlardır. Yahudilerin bu tahrifinin fark edilmesi zor olduğu söylenebilir ki kendi aralarında "Biz ona sövüyoruz, ama anlamıyor. Eğer o bir peygamber olsaydı bunu mutlaka anlardı" dedikleri nakledilir.²⁴

21 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "hrf" md., 9: 42- 43; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcû'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1987), "hrf" md., 4: 1342-1343; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dimeşk: Dârü'l-kalem, 1412), "hrf" md., 228- 229.

22 Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm*, nşr. Sâmî b. Muhammed Selâme (Beyrut: Dârü'taybe li'n-neşri ve't-tevzî', 1999), 2: 323- 324.

23 "غَيْرَ مُسْمَعٍ" ifadesi, yine Hz. Muhammed'e hitaben "söylediğin makbul değildir" anlamında da açıklanmıştır. Bk. Mücâhid, *Tefsîrû Mücâhid*, 282; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 434.

24 "غَيْرَ مُسْمَعٍ" ifadesini içlerinden geçirdikleri yani açıktan söylemedikleri yorumu da vardır. Ayetin sözü geçen bütün tefsirleri için ayrıca bk Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Yûsuf en-Necâtî (Mısır: Dârü'l-Mısriyye, t.y.), 1:

Nisâ suresi 46. ayetin nüzul sebebiyle ilgili rivayetlere göre Yahudilerin âlimlerinden Rifaa İbn Zeyd ve Mâlik İbnü'd-Dayf, Hz. Peygamber ile karşılaşınca ona “ غير مسمع راعنا سمعك، واسمع ” - Bizi gözet ki seni dinleyelim...”²⁵ demiş, Hz. Peygamber'in ashâbı da bu hitabı kitap ehlinin peygamberlerini tazim için kullandıklarını sanarak Hz. Peygamber'e böyle demeye başlamışlar; bunun üzerine Allah (c.c.) Müslümanları bundan nehyetmiş ve “سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَأَنْظُرْنَا” demelerini buyurmuştur.²⁶ Bu durumda ifadede geçen “عَصَيْنَا - isyan ettik” lafzını, tefsirlerde geçtiği üzere içlerinden veya kendi aralarında söylüyor olmalıdırlar ve ayet de bunu açığa çıkarmıştır. Yukarıdaki rivayete uymasa da bunu açıkça söylüyor oldukları da düşülmüştür.²⁷

Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Nisâ suresi 46. ayette, “يَحْرَفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ” ifadesindeki kelimelerin yerlerinden tahrifinin, kelimelerin manasını ve tevilini değiştirmek olduğunu belirtir; “الكلم - kelimeler” ile Tevrat'ın kastedildiği şeklindeki rivayetlere yer verir²⁸ ve “مَوَاضِعِهِ عَنْ” ile de kelimelerin yerlerinin ve vecihlerinin yani cümlede konuldukları anlamların (kaydırılmasının) kastedildiğini izah eder. Bu konuda, Mücâhid b. Cebr'den (ö. 103/721) nakledilen, ifadede Yahudilerin Tevrat'ı değiştirdiklerinin kastedildiği şekilde bir rivayete de yer verir.²⁹ Bu ayette

272; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1: 641; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2: 62; Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1420), 10: 93-94; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr* (Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1997), 1: 256- 257.

25 Bir rivayete göre bu sözü Rifaa İbn Zeyd, “ يا محمد حتى نفهمك - Ey Muhammed, bizi gözet ki seni dinleyelim ve ne söylediğini anlayalım” şeklinde söylemiştir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 428; Ebû Bekr İbnü'l-Münzir en-Nîsâbûrî, *Kitâbü tefsîri'l-Kur'ân*, nşr. Sa'd b. Muhammed es-S'ad (Medine: Dârü'l-meâsir, 2002), 2: 732.

26 İbnü'l-Münzir, *Kitâbü tefsîri'l-Kur'ân*, 2: 733. Arap müşriklerinin, birbirleriyle konuşurken “ارعني سمعك” - Sözüme kulak ver” dedikleri ve ayette bunun nehyedildiği rivayeti de vardır. Bk. Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâleddîn es- Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dârü'l-fikr, t.y.), 1: 253.

27 Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10: 93.

28 Bu rivayetler için ayrıca bk. Mücâhid, *Tefsîrü Mücâhid*, 282; İbnü'l-Münzir, *Kitâbü tefsîri'l-Kur'ân*, 2: 731.

29 “يَحْرَفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ، فإنه يقول: يبدلون معناها ويغيرونها عن تأويله...تبديل اليهود التوراة” Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 432. “ يَحْرَفُونَ: يقلبون ويغيرون ” - Tahrif ediyorlar: çeviriyorlar, değiştiriyorlar” Ebû Ubeyde, *Me-câzü'l-Kur'ân*, 1: 129. “ معنى يحرّفون يتأولون على غير تأويله ” - Tahrif ediyorlar demek, söze asıl manasından başka mana veriyorlar demektir” Bk. Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1421), 1: 217; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 2: 323.

Tevrat'ın tahrifinden bahis olmasa da Yahudilerin bir kelamı nasıl tahrif ettikleriyle ilgili olan bu örnekten hareketle aynı şeyi Tevrat'ı tahrif ederken de yaptıkları düşünülebilir.

İbn Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147), Yahudilerin tahrifi ekseriyetle tevilde, yani sözün maksadında değişiklik yaparak veya nadiren lafzı değiştirmek suretiyle iki şekilde yaptıklarını belirtir. Ayrıca burada (Nisâ suresi 46 ayet) Kur'ân'ı veya Hz. Peygamber'in sözlerini tahrif etmelerinden söz ediliyor olabileceği görüşüne de yer verir.³⁰

Kutsal kitapların lafzi tahrifinden söz edilmesi, hususen Allah'ın (c.c.) kelamını koruyup korumadığı konusuyla da ilgilidir. Bu konuda İbn Atıyye, Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88), Tevrat'ın tahrif ve tebdilinin tevil bakımından olduğu, lafzının ise baki olduğu görüşünden bahsettikten sonra bir kısım ulemanın Tevrat'ın lafzen tahrifinin mümkün olduğu görüşüne yer verir ve bunu korunması üzere İsrailoğullarına (Harunoğullarına) emanet edildiği için Tevrat hakkında mümkün görünürken, bizat Allah'ın (c.c.) korumasında olduğu için Kur'ân için mümkün görmez.³¹ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise Allah'ın (c.c.) kelamının lafzen korunmasını, Kur'ân gibi mütevatir olarak ortaya çıkmış olması şartına bağlar ve bu durumdan önce söz konusu olabilecek bir değişiklik, kelamın hüccet olma yönüne tesir ediyorsa Allah'ın (c.c.) buna mutlaka müdahale edeceğini belirtir.³²

Yahudilerin kelamı tahrif etmelerinden yine “يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ” ifadesiyle bahsedilen bir diğer ayet; “İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkar-mamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular” (el-Mâide 5/13) ayetidir. Bu ifade tefsirlerde; yine Yahudilerden bazı din adamlarının, Tevrat'taki recm ve Hz. Peygamber'in sıfatları konularında olduğu gibi Allah'ın (c.c.) buyruklarını olmadık şekilde, indirildiğinden farklı olarak tevil edip bunu avama telkin etmeleri, kelimelerin harflerini değiştirmeleri, elleriyle yazdıklarını cahillere Allah kelamı diye sunmaları, haramı helal kabul etmeleri şeklinde açıklanmıştır.³³

30 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2: 62.

31 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1: 168.

32 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 561.

33 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10: 128-129; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 1: 261; Ebül-Lays Nasr

Kur'ân-ı Kerîm'de, Yahudilerin kelamı tahrif ettiklerinden bahseden bir diğer yerde, bu tahrifi yapanların, bir dava hakkında hüküm vermesi için Hz. Peygamber'e başvurmak üzere gönderdikleri bir gruba nasıl nasihat ettikleri haber verilmektedir: "...Onlar (Yahudiler) yalan uydurmak için (seni) dinlerler, sana gelmeyen bir topluluk hesabına dinlerler. Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirir ve şöyle derler: Eğer size şu hüküm verilirse, onu tutun. O verilmezse sakının..." (el-Mâide 5/41). Rivayetlere göre bu dava, Tevrat'a göre recm gerektiren bir zina davası ya da kısas gerektiren bir cinayet davasıdır. Medineli Yahudilerin kelimeleri tahrif eden din adamları, suçun cezasını hafifletebileceğini umarak davanın Hz. Peygamber'e götürülmesini ve çıkacak kararın, toplumun önde gelenleri için söz konusu olan uygulamalara (zina için celde, cinayet için diyet) uygun olduğu takdirde kabul edilmesini öğütlerler. Sonuçta Hz. Peygamber, suçun Tevrat'taki cezasını soruşturup Yahudi bilginlerine teyit ettirdikten sonra, suça karşılık Tevrat'ta öngörülen cezayı vermiş, bu durumda Yahudiler kararı infaz etmek zorunda kalmışlardır.³⁴ Bu olaydan anlaşıldığına göre kutsal kitaptaki hükümlerin tahrifi konusunda Yahudi din adamlarının buradaki hatası, kitapta sabit olan recm veya başka bir had cezasının uygulanmasında, kanun önünde eşitliği gözetmemeleri ve suçlunun sosyal statüsüne göre Tevrat'taki cezayı hafifleterek değiştirebilmeleridir. Bu şartlarda Hz. Peygamber, eşraftan oldukları için recm edilmesi istenmeyen suçlular hakkında recme hükmetmiştir.

Hz. Peygamber'e hüküm vermesi için götürülen davanın zina davası olduğu ile ilgili rivayet daha sahih görülmüştür.³⁵ İlgili ayetin devamında,

b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm* (y.y., t.y.), 376; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2: 169; Neseî, *Tefsîrû'n-Neseî*, 1: 434; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 115- 116.

34 Rivayetler ve tefsirleri için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10: 302-307; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l- Kur'âni'l-azîm*, 3: 113-116; Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî (Dîmeşk: Dârü'l-kalem, 1995), 319; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ah-kâmi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Atfîş (Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, 1964), 6: 176-179.

35 Bk. İbn Kesîr ve Kurtubî bu görüştedir. İbn Kesîr, *Tefsîrû'l- Kur'âni'l-azîm*, 3: 113; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 176. Râzî de sadece recmle ilgili rivayete yer verir. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 11: 359. Ayetin devamında, zinadan değil Tevrat'taki kısas cezasından bahsedildiğinden, sözü geçen davanın cinayet davası olmasını daha uygun görenler olmuştur. Bk. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 3: 1684; Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*

Hız. Peygamber bu davayı kabul etme konusunda muhayyer bırakılmış ve ardından, "Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla hiçbir zarar veremezler" (el-Mâide 5/42) ibaresi gelmiştir ki buradan, Hız. Peygamber'in davayı geri çevirmesi durumunda Yahudilerin tarizlerinden ve kötülüklerinden çekindiği anlaşılabilir. Ardından davayı kabul etmesi durumunda adil davranması buyrulmuş, Yahudilerin yanlarında içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken Hız. Peygamber'i hakem yapmaları eleştirilmiş ve bu durumun gerçekte iman etmiş olmadıklarının bir alameti olduğu ifade edilmiştir.³⁶ Rivayetlerden ve ayetin bağlamından anlaşıldığı üzere Hız. Peygamber yargılamayı kabul etmiş ve Tevrat'a göre hükmetmiştir.³⁷ Râzî bu durumun, Hız. Peygamber'in meşru kıldığı Tevrat'taki bir hükme tabi olmanın vacip olduğuna ve Hız. Musa'nın şeriatında sabit olan³⁸ şeyde aslolanın, onu nesheden bir hüküm gelinceye kadar yürürlükte kalması olduğuna delalet ettiğini belirtir. Hatta bu nedenle ulemanın, yine ilgili ayetlerle aynı bağlamda gelen Tevrat'taki "Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can..." (el-Mâide 5/45) hükmünün, Hız. Peygamber'in şeriatında da devam ettiğine hükmettiklerini söyler.³⁹ Esasen bu durum peygamber şeriatlarının birbirinin (kendi muhatapları nezdinde) tamamlayıcısı olup, genel itibarıyla bir uyum arz ettiklerini, herhangi bir şeriatın tamamıyla nesh edilmesinin söz konusu olmadığını gösterir.

Yukarıdaki ayetin (el-Mâide 5/41) nüzul sebebine muvafık olarak yapılan tefsirlere göre, burada Yahudilerin kelamı tahrif etmeleri, o dönem ellerinde yazılı olarak bulunan Tevrat'taki hadleri, uygularken yerine başkasını koyarak değiştirip bozmaları,⁴⁰ sözü anlayıp bildikten sonra te-

Türkçe Meâl ve Tefsir (Ankara: DİB Yay., 2007), 2: 274.

36 "Yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiği hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değillerdir" (el-Mâide 5/43).

37 Bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 179.

38 Bununla yine Kur'ân ve sünnette sabit olan hükümler kastediliyor olmalıdır. Aksi halde, hakkında bu iki kaynaktan herhangi bir bahis olmayan pek çok Tevrat hükmüne, Müslümanların tabi olması gerekirdi.

39 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 359.

40 Burada recm cezasının tahrifinden bahsedildiği görüşüne göre Yahudiler, suçü eşraftan biri işlediyse ona recmi tatbik etmiyor, bunun yerine yüzünü siyaha boyayıp dolaştırıyorlardı. Sıradan birisi işlerse ona recmi tatbik ediyorlardı. Ayrıca sözü geçen davada, Hız. Muhammed Tevrat'ın hükmünü soruşturunca, recm ile ilgili ayeti saklamaya çalışmışlardı. Bk. Mücâhid, *Tefsîrü Mücâhid*, 308. Taberî'de, zamanla bu adaletsizliğe itirazlar vaki olunca recmi tamamen terk edip yerine, "40 kırbaç ve yüzü siyaha boyayıp bir merkebe ters şekilde bindirip teşhir etmek" cezasının belirlendiği

vilini değiştirmeleri; Allah (c.c.) kelimeleri yerlerine yerleştirdikten sonra yani farzı, helali, haramı belirledikten sonra bunları bozmaları;⁴¹ kelimeleri delaletinden ve bağlamlarından saptırarak çarpıtmaları anlamlarındadır.⁴² Buradaki tahrifin, Yahudi ve münafıkların Resûlullah'tan dinlediklerini tahrif etmeleri, ya da hem Tevrat'ı hem Resûlullah'ın sözlerini tahrif etmeleri veya yalan söylerken tahrif ettikleri tüm sözler hakkında olduğu görüşleri de vardır.⁴³

Kur'ân-ı Kerîm'de, Yahudilerin Allah'ın (c.c.) sözünü tahrif ettiklerinden doğruca bahseden ifade, "şimdi, bunların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa içlerinden birtakımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi" (el-Bakara 2/75) ayetinde geçmektedir. Ayetin siyak ve sibakında, Hz. Musa döneminde Allah'a (c.c.) verdikleri sözden dönenlerden ve bunların dinde samimiyetsiz hallerinden bahsedilmektedir. Bu nedenle, ayetin tefsiriyle ilgili rivayetlerde, burada tahrifte bulunan fırkanın, Hz. Peygamber'e muhatap olan Yahudiler değil bunların Hz. Musa dönemindeki ataları olduğu ve ayette Medine Yahudilerinin de atalarının yaptığı gibi Hz. Peygamber'e iman etmeyeceklerinin ima edildiği açıklamaları yer alır. Bu rivayetlere göre bu fırka; Allah'ın kelamını, emir ve nehiyelerini, ahkâmını Tevrat'tan duyup bildikten sonra ya da bizzat Tur dağında 70 kişi olarak beraberinde gittikleri Hz. Musa'ya vahiy gelirken duyup bildikten sonra⁴⁴ ya da Hz. Musa Tur dağında aldığı vahiy kavmine tebliğ ederken duyup bildikten sonra değiştirip tahrif eden toplumun ileri gelenleri, din adamlarıdır. Burada geçen "يُحَرِّفُونَهُ" - iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi"⁴⁵ ifade-

de geçer. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10: 310-311. Ya da kısas yerine diyeti koymaları veya hadler konusunda Beni Nadir'in Beni Kureyza'dan imtiyazlı olması da kastediliyor olabilir. Bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2: 192.

41 İbn Kesîr, *Tefsîrü'l- Kur'âni'l-azîm*, 3: 113; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 359; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 181-182.

42 Sait şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yay., 2012), 2: 54.

43 "أي يتأولونه على غير تأويله بعد أن فهموه عنك وعرفوا مواضعه التي أرادها الله" Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 1: 862. Ayrıca bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2: 192; Âlûsî, Ebü'l-Fadl şehâbüddîn Mahmûd, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l- Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, nşr. Ali Abdülbârî Atıyye (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1415), 3: 306.

44 İkinci görüş zayıf kabul edilir. Bu konudaki bir rivayete göre, Hz. Musa ile beraber Tur dağında Allah'ın kelamını ve emirlerini işittiklerinde ruhları alındıktan sonra dirilttilenler -70 kişi (bk. el-Bakara 2/55-56)-, bu yaşadıklarına rağmen kavimlerine Allah'ın (c.c.) buyruklarından dilediklerini ve güçleri yetenleri yapmalarını söyleyerek onu tahrif etmişlerdir. Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 347.

45 Bu ifadenin daha önce geçtiği şekilde (يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ) değil de "يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ"

sindeki tahrif ise Allah'ın kelamını bile bile gizlemek, değiştirmek, inkâr etmek, itiraf etmeyip aksine bozmak, rüşvet karşılığında helali haram, haramı helal kılmak ve hakkı batıl, batılı hak kılmak, Tevrat'ı veya tevilini kasten değiştirmek, sözün asıl tevilini bildiği halde sözü bulunduğu çerçeveden uzaklaştıran teviller yapmak olarak tefsir edilmiştir.⁴⁶ Taberî de bu tefsirlere yer verdikten sonra tahrifi, kelamın asıl manasını ve tevilini anladıktan sonra onu bilerek, batıl tevilde bulunmak suretiyle değiştirip bozmak olarak izah eder.⁴⁷

Yukarıdaki ayetin bağlamında⁴⁸ Hz. Musa döneminden bahsedilse de ayetin ibaresinden hareketle, burada Hz. Peygamber dönemindeki bazı Yahudilerin Allah'ın kelamını tahrif etmelerinden söz edildiği söylenebilir.⁴⁹ Râzî de bu konudaki ihtilafı belirttiğinden sonra, “فَرِيْقٌ مِنْهُمْ - içlerinden birtakımı” ifadesindeki zamirin, ifadenin öncesinde geçen “أَفْتَطَمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا” ifadesinde bahsi geçenlere râci olduğunu ve bu nedenle buradaki tahrifte bulunanların, Medine Yahudilerinden olmasının daha uygun olduğunu belirtir. Ardından, bu fırkanın neyi tahrif ettiğini, Kur'an'ın zahirinin göstermediğini ancak Tevrat'taki Hz. Peygamber ile ilgili yerleri tahrif etmiş olmalarını akla yakın bulduğunu izah eder.⁵⁰ Bu tefsir, müteakiben gelen ayetteki,⁵¹

şeklinde gelmesi; tahrifin kelimelerin konulduğu yerden daha aşağıya yani daha yararlı değil, faydayı zararlarla yok edecek bir konuma indirilmesi, böyle en uzak bir tarafa çekilmesi olduğunu tenbih ve bu durumu kınama olarak yorumlanmıştır. Bk. Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 3: 306. Yani tahrifte sözün asıl manasından, bunu olumsuz şekilde etkileyip bozacak bir manaya doğru çekilmesi ve bunun kasten yapılması söz konusudur.

46 Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, 66; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'an*, nşr. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 1: 22; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1: 113; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1422), 1: 80; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 559-360; Seyyid İbrâhîm Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü's-ş-şürûk, 1412), I: 84.

47 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 246-247, 249.

48 Bk. el-Bakara 2/63-75.

49 Ayetin bu anlamdaki meali için bk. Yusuf Işıcık, *Kur'an ve Meâli* (Konya: Kervan Yay, 2010), 12.

50 Neseffî de burada Tevrat'ın recm veya Hz. Muhammed'in sıfatları hakkındaki ifadelerinin tahrifinden söz eder. Beydâvî ve Âlûsî ise Râzî gibi buna bir de kelamı hevalarına göre tefsir etmelerini ilave eder. bk. Neseffî, *Tefsîrü'n-Neseffî*, 1: 102; Beydâvî, *Nâsirü'd-dîn Ebû Saîd Abdullah, Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, nşr. Muhammed Abdurrahmân el-Maraşlı (Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1997), 1: 89; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1: 298.

51 Bk. el-Bakara 2/76.

münafıkların, Tevrat'ta kendilerine bildirilen özel şeyleri Müslümanların delil olarak kullanmamaları için onlardan saklamak konusunda birbirlerini ikaz ettikleri şeklindeki habere uygundur. Râzî nihayetinde tahrifin, maksadı herkes tarafından bilinemeyecek türden olan kelamın tevilini değiştirmek olduğunu, lafzi bir tahriften söz edilecekse bunun İbn Abbas'ın söylediği üzere ilahi kelama ilaveler ve ondan çıkarmalar yapmak suretiyle olmasının mümkün olduğunu ve bunun da tahrifin bu anlama hamledilmesinin mümkün olması halinde söz konusu olacağı görüşünü belirtir.⁵²

Kur'ân'daki tahrifle ilgili ayetlerin tefsirlerinde, tahrifi yapanların, Yahudilerden cahil kesimin değil de kutsal yazıları iyi bilen din adamları kesiminin olduğu şeklindeki açıklamalar dikkat çekmektedir. Burada Yahudi din adamlarının dini yaşamı yönlendirmedeki otoriteleri akla gelmektedir. Tanah'tan anlaşıldığına göre bu otorite, Hz. Musa'nın, aldığı vahyi yazmayı tamamlayınca yazdıklarını (Tora/Tevrat) korumaları üzere din adamlarına emanet etmiş olmasına ve ayrıca din adamlarının ilahi kanunları İsrailoğullarına öğretmekle sorumlu tutulmasına dayanmaktadır.⁵³ Bu durum Kur'ân'da, "Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebiler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adanmış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir" (el-Mâide 5/44) ayetinde geçtiği üzere olumlu bir şekilde zikredilmiştir. Bu ayet, Tevrat'ı, Tevrat'ın içerdiği şeriatın İsrailoğulları peygamberleri süresince devam etmiş olan bağlayıcılığını ve meşruyetini, onu korumak ve öğretmekle sorumlu olan rabbânîlerin satatüsünü ve Tevrat'a göre verdikleri hükümlerin meşruyetini gösterir. Ne var ki tarihte, rabbânîlerin bu yetkisi haddini aşmış ve koydukları hükümler Tevrat'ta yer almasa da ondaki hükümler kadar önemli olmuştur. Nitekim geleneksel Yahudi

52 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3: 560-561. Bu konuda ayrıca bk. Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 1: 108.

53 Bk. Tesniye 31/9, 18-27; Levililer 10/11. Tora'da, din adamlarına, Mabel (Bet-Amikdaş/Süleyman Mabedi) ve burada gerçekleştirilmesi gereken kurban ibadetleri konularında da sorumluluklar belirlenmiş, bütün bu sorumluluklara karşılık onlara, İsrail toprak ürünlerinden ve Tanrı'ya sunulan bazı kurbanlardan pay verilmesi gibi bazı hak ve imtiyazlar da verilmiştir. Bk. Levililer 1-7. bölümler; Sayılar 18. bölüm.

inancında, İbranice'de "DeRabanan", yani "hahamlarca öngörölmüş" denilen, hahamların koyduğu ve tüm otoritelerin kabul ettiği emir ve yasaklar da -bunları sayıca ve bilgice onlardan üstün bir Bet-Din (23 yargıçlı mahkeme) iptal etmedikçe- bağlayıcı kabul edilmiştir.⁵⁴ Kur'ân'da, Allah'a ait yetkinin bu şekilde kitap ehli arasındaki din adamlarına tanınması; "(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır..." (et-Tevbe 9/31) ayetinde eleştirilmektedir.

Hıristiyanlıkta din adamlarının/kilisenin yetkisi, rabbânîlerden de fazla olarak haddini aşmış, öyle ki kilise sözde Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra inananların üzerine gönderdiği Kutsal Ruh'un ilham vermesiyle, Hz. İsa'nın getirmediği, aslından uzaklaşmış bir din (Hıristiyanlık) oluşturmuştur. Kilise, bu Yahudilik'ten kopuş da diyebileceğimiz süreçte mevcut kutsal yazıları, oluşan yeni dine uydurarak yorumlarken, bu dine temel olabilecek Pavlus gibi sözde vahiy alan elçilerin iman edenlere yazdıkları mektupları da kutsal metin olarak kanonik (yasal) statüde kabul etmiştir.⁵⁵ Ancak Kur'ân'ın nüzul dönemi ve coğrafyasında, Müslümanların bir süre Medine'deki yerleşik bir Yahudi toplumuyla sosyal ilişkileri ve bu toplumun din adamlarıyla din konusunda polemikleri söz konusu olduğundan, Kur'ân da özellikle Yahudi din adamlarının hatalarından bahsedilir ve önceki kitapların tasdiki konusunda da özellikle Yahudilerin ellerindeki kutsal yazılar (Tevrat/Tanah) kastedilir. Vahiy tarihinde, din adamları sınıfının kutsal kitap ve din konusunda haddini aşan yetki ve hatalarından dolayı yaşanan tüm bu olumsuz tecrübelerden sonra, Kur'ân'da din adamları diye bir sınıftan da bu sınıfın hak ve görevlerinden de bahsedilmemiş, Kur'ân'ın indirilmesi gibi korunmasının da Allah'a (c.c.) ait olduğu bildirilmiştir.⁵⁶ Böyle olsa bile din adamları sınıfı kaçınılmaz olarak İslam toplumlarında da avamı yönlendirmede etkin olmuşlardır ve bu durum hala devam etmektedir. Günümüzde Kur'ân, sade-

54 Bk. Moşe Farsi v.dğr., *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara* (İstanbul: Gözlem Yay., 2002), 5: 377.

55 Bu konularda ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Nermin Aksakal, "Kitab-ı Mukaddes Yasası: Tarihsel Açından ve Kur'ân-ı Kerim ile Mukayeseli Olarak", (Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017), 61-96; 292-317.

56 "Şüphesiz o Zikr'i (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz" (Hicr 15/9).

ce din adamlarının elinde olmasa ve dünyanın pek çok yerinde ulaşılabilir, anlaşılabilir bir kaynak olsa da tarihte bir vakıa olan, din adamlarının bazı menfaatler için kutsal kitapların tevlini kasten çarpıtarak tahrif etmeleri ve dini inanç ve yaşantı konusunda halkı yanlış yönlendirmeleri şeklindeki tehlikeler İslam toplumları için de söz konusudur.

Kur'ân'a göre nüzul dönemi Yahudilerinin Allah kelamına karşı işledikleri bir suç da dillerini eğip bükerek uydurdukları sözleri, Allah'a (c.c.) isnat etmeleridir. Bu bahiste tahrif lafzı geçmese de işlenen suç, tahrifin mahiyetine uygundur. Bu konudaki, "Onlardan (Kitap ehlerinden) bir grup var ki Kitab'dan olmadığı hâlde Kitab'dan sanasınız diye (okudukları) Kitap'tanmış gibi dillerini eğip bükerek ve "Bu, Allah katındandır" derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler" (el-Âl-i İmrân 3/78) ayetinde geçen "يَلُؤُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ" - dillerini eğip bükerek Kitab'ı (başka şekilde) okurlar" ifadesi; Kitab'ı tahrif ederler, çevirirler anlamlarında tefsir edilmiştir.⁵⁷ Ayette geçen "يَلُؤُونَ" - eğerler" kelimesinin mastarı olan "الْيَؤُ", bir şeyi büküp onu dümdüz ve dosdoğru olmaktan çıkararak eğiltmek anlamına gelmektedir. Bu durumda dili eğip bükme, bir görüşe (Kaffâl'a) göre kelimenin i'rabını, yani harflerini, okunuşlarını manayı değiştirecek şekilde tahrif etmektir ki İbranice de Arapça gibi buna müsait bir dildir. Tefsirlere göre Yahudiler, Tevrat'taki Hz. Peygamber'in nübüvvetine delalet eden ayetlerde bunu yapmışlardır. İbn Abbas'tan gelen görüşe göre ise bazı Yahudiler, yine Hz. Peygamber'in sıfatlarını bozdukları bir kitap yazarak, bunu Tevrat'ta Hz. Peygamber'in sıfatlarının yazılı olduğu yere karıştırmak suretiyle Kitab'ı tahrif etmişlerdir ve ayette kastedilen budur.⁵⁸

Râzî, Tevrat insanlar arasında meşhur bir kitap iken nasıl tahrif edilebilmiştir sorusuna cevap olarak verilen, bunu azınlık bir kesimin yapıp cahil halka sunmuş olabileceği görüşünü zikrettikten sonra, buradaki görüşünü manadan yana bir tahriften bahsederek açıklar. Buna göre bazıları, Tevrat'ta Hz. Peygamber hakkındaki delilleri, akıl karıştırıcı sorular ve maksadına uygun olmayan yorumlarla karışık hale getiriyor, deliller hakkında şüphe uyandırıyorlardı. Bu yorum, ilgili ayetten önce gelen, "Ey Kitap ehli, şahit olduğunuz halde, niçin Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorsu-

57 Mücâhid, *Tefsîrû Mücâhid*, 154; Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'ân*, 1: 97; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 6: 535.

58 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8: 267-268; Zemahşerî, *Tefsîrû'l-keşşâf* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 1: 376.

nuz. Ey Kitap ehli! Niçin hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?" (el-Âl-i İmrân 3/70-71) ayetleriyle ilgili tefsirlere uygundur. Nitekim tefsirlere göre burada, kitap ehlinin, Hz. Peygamber'in kitaplarında haber verilen nebi olduğuna şahit oldukları halde Kur'ân vahyini inkâr etmeleri eleştirilmektedir.⁵⁹

Kitap ehlinden bazılarının ellerindeki kitabı tahrif ettikleriyle ilgili ayetlerin yorumlarından anlaşıldığı üzere, bunu kelimelerin i'rabını bozmak, kendi yazdıklarını peygamberlere nispet etmek veya metinleri yanlış yorumlamak suretiyle yapmışlar ve böylece kitap bilgisine sahip olmayan avamı hakikatten saptırmışlardır. Bu tahrifatın konusu hakkındaki yorumlar ekseriyetle diğer kitaplarda müjdelenen peygamber Hz. Muhammed'in -gizlenen veya çarpıtılan- sıfatları ile ahkâmla ilgili konuların tevili ve uygulama alanındaki tebdili çerçevesinde olmuştur. Vehb b. Münebbih'ten (ö. 114/732)⁶⁰ gelen bir rivayet bu durumu izah etmektedir. Bu rivayete göre; Tevrat ve İncil, Allah'ın (c.c.) indirdiği gibi herhangi bir harfi değişmeksizin gelmişti. Fakat onlar (kitap ehli) tahrif (bozmak) ve tevil etmek suretiyle ve kendiliklerinden uydurmuş oldukları kitaplarla halkı saptırıp "Bu, Allah'ın katından gelmiştir" derler. Allah'ın (c.c.) kitaplarına gelince, mahfuzdur ve değiştirilmez.⁶¹ Bu durumda mahfuz kitabın mevcut olduğu kadarıyla, ilave edilmiş diğer metinlerden ayırt edilmesi gerekmektedir. Vehb b. Münebbih'in bu uydurma kitapların, Tanah'ın içine karıştığını kastedip kastetmediğini bilemeyiz. Ama burada, Yahudi kutsal kitabındaki metinlerin üç kısma ayrıldığı ve bunların kutsiyet açısından aynı düzeyde tutulmadıkları söylenmelidir. Bunlardan Hz. Musa'ya nispet edilen Tora (ilk beş kitap) en üst düzeydeki vahiy iken, Neviim (peygamberler) kısmı onu izler. Ketuvim ise ilhamla yazıldığına inanılan metinlerden oluşur. Belki yukarıdaki uydurma kitap bahsi bu ilhamla yazıldığına inanılan kitaplar için veya diğer kısımlara karışan tarihi bilgiler ve bazı peygamberler hakkındaki fahiş haberler hakkında söz konusu olabilir.

59 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 8: 268- 269; Kurtubî, *el-Câmi'*, 4: 121.

60 Vehb b. Münebbih, elinde pek çok kutsal metin bulunan ve bunlara vâkıf olan tâbiîn devrinde yetişmiş bir âlimdir ve babası Fars asıllıdır. Gazzâlî (ö. 505/1111) dışında hiç kimsenin onun Yahudi asıllı olduğundan söz etmediği belirtilir. Bk. Mahmut Demir, Mehmet Emin Özafşar, "Vehb b. Münebbih", *DİA*, c. 42 (Ankara: TDV Yay., 2012), 608-609.

61 İbnü'l-Münzir, *Kitâbü tefsîri'l-Kur'ân*, I: 266.

Watt, İslamiyet'teki Kitab-ı Mukaddes'in lafzen tahrif olduğu düşüncesinin kaynağı hakkında; Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Müslümanların fetihler sayesinde iyi eğitim görmüş çok sayıda Hıristiyan ile karşılaştıkları ve İslam'ı savunma gereği doğduğu, bu süreçte bu çabanın Yahudi ve Hıristiyan metinlerinin bozulduğu şeklinde bir akideye dönüştüğü iddiasındadır.⁶² Tarihi süreçte iddia edilen bu durum söz konusu olmuş olsa bile, bu akidenin tamamen asılsız olup sonradan oluştuğunu söylemek yanlıştır. Bu durum, nüzul dönemi ve coğrafyasında bazı Yahudi din adamlarının kitaptan olmayan bazı şeyleri Allah'a nispet ettiklerinden bahseden Kur'an ayetlerinde ve tahrifle ilgili ayetlerin bu doğrultudaki tefsirlerinde belirlemektedir. Ancak onların menfaatleri uğruna cahil halka ve Müslümanlara karşı uydurdukları kitaptan olmayan şeylerin, kanonlaşmış Kitab-ı Mukaddes metinleri içinde yer alıp almadığı konusu tartışılmalıdır. Medine Yahudilerinin ayet olarak uydurdukları şeyler mahallî düzeyde olup ana metinlere dâhil olmamış olmalıdır. Nitekim kanonik statüdeki Yahudi kutsal kitabı, Kur'an inmeden asırlar önce derlenip kabul edilmişti. Bu kanonik statüdeki kitabın tahrifi ise daha önceki süreçte Yahudilerin atalarının tahrifinden söz edeceğimiz zaman mümkün olur. Bu konuda, Kur'an'daki tahrifle ilgili ayetlerden olan Bakara suresi 75. ayetin, genellikle Yahudilerin atalarının yaptığı tahrif merkezinde tefsir edildiğinden bahsedilmiştir.

2. Ehl-i Kitabın Ayetleri Gizlemeleri

Kur'an'da ehli kitaptan bazılarının, özellikle Yahudi din adamlarının, kendilerine emredilenin aksine ellerindeki kitaptan birtakım şeyleri gizlediklerine dair ifadeler vardır. Bu ifadeler, nüzul dönemi muhataplarının elinde bulunan kutsal metinlerin tasdik edilen yönlerine işaret edebilir. Örneğin; "İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet etme konumunda olanlar lânet eder" (el-Bakara 2/159) ayetinde ve müteakiben gelen ayette (el-Bakara 2/160), umumi bir ifadeyle, bilgisi olduğu halde ilahi kitaplarda mevcut olan şeyleri gizleyenlerin lanetleneyeceği, ancak tövbe edip gerçeği ortaya koymaları durumunda -bu lanetten- kurtulacakları ifade edilmektedir. Tefsirlere göre bu umumi anlama engel olmamakla birlikte ayetler hususen Tevrat ve

62 W. Montgomery Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık* (İstanbul: İz Yay., 1983), 18-19.

İncil'de Hz. Peygamber ve getirdiği din hakkında yazılı olan bilgileri gizleyen Yahudi ve Hıristiyan din adamları hakkındadır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre de⁶³ ayetler daha hususi olarak sahabeden bazılarının Yahudi hahamlarına, Tevrat'ta bulunan Hz. Peygamber'in sıfatları gibi bazı şeyler, birtakım hükümler hakkında soru sormaları ve onların da bildiklerini gizlemeleri üzerine indirilmiştir.⁶⁴ Ayetin siyak ve sibakı bu rivayete uygundur.

Tefsirlere göre Bakara suresi 159. ayette gizlenmesi yasaklanan "الْبَيِّنَات - apaçık deliller" lafzıyla, ilahi kitaplardaki helal, haram, hudûd ve ferâiz gibi konulardaki nass ile doğrudan tespit edilip anlaşılan hükümler; "الْهُدَى - hidayet" lafzıyla da nasların delaletinden çıkarılmış hükümler kastedilmektedir. Bu anlamda Hz. Peygamber kanalıyla gelen haber-i vâhid dâhil tüm haberler başta olmak üzere insanların doğru yola gitmesine vesile olan her şey bu kapsamda düşünülmüştür.⁶⁵ Apaçık delilleri ve hidayeti gizleme yasağı, ihtiyaç duyulan bir bilgiyi, ortaya koyma vesilesi bulunduğu halde kasten saklamak durumunda ihlal edilmiş olmaktadır.⁶⁶ Kesin hakikatleri gizleyen Müslümanlar da ayette geçen lanete müstahak olmuş olur.

Kur'an'da, kutsal kitaplarda bulunan hidayet ve belgelere uyup bu kapsamda Hz. Peygamber hakkındaki ifadelerin gereğince⁶⁷ iman edenler hakkında; "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları

63 Senedinin hasen olduğu belirtilen rivayet için bk. Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'an*, nşr. Assâm b. Abdilmuhsen el-Humeydân (Dammam: Dârü'l-İslâh, 1992), 47.

64 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 3: 249-250; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 1: 472; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1: 231; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4: 139-140.

65 Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, nşr. Muhammed es-Sâdık Kamahâvî (Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1405), 1: 123; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2: 184-185; Sâbûnî, *Revâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm* (Dimeşk: Mektebetü'l-Gazzâlî, 1980), 1: 146.

66 Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4: 140; Âlûsî, *Râhu'l-meânî*, 1: 425.

67 Bir rivayete göre gönderilecek Resûl hakkında Tevrat ve İncil'de yazılı olanlar şu şekilde bildirir: "Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı ve okuma yazma bilmeyenleri himaye eden olarak gönderdik. Sen benim kulumsun ve Peygamberimsin. Ben seni "Mütevvekil" diye adlandırdım. Sen sert, katı kalpli biri değilsin. Çarşıda pazarda bağırp çağırana da değilsin. Kötülüğe kötülükle karşılık veren değilsin, fakat sen affeden ve bağışlayansın" Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 8: 164-165. Rivayeti krş. el-Ahzâb 33/45. Tanah'ta bu ifadelere karşılık gelebilecek ifadeler şöyledir: "Bağırılmayacak ve sesini yükseltmeyecek ve onu sokakta işittirmeyecek. Ezilmiş kamışı kırmayacak ve tüten fitili söndürmeyecek. Adaleti sadakatle ulaştıracaktır" (İşaya 42/2-3).

Resûl'e, o ümmî nebiye (peygambere) uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir" (el-A'râf 7/157) ifadeleri kullanılmaktadır. Burada Hz. Peygamber'den hem nebi hem resûl olarak bahsedilmektedir. Tefsirlere göre, "resûl" sıfatında, Hz. Peygamber'in şariat getirici misyonu açıklanmaktadır. Hz. Peygamber'in ümmî sıfatı ise kelimenin tüm anlamlarıyla birlikte⁶⁸ getirdiği şeriatı bir yerden okuyarak uydurmuş olamayacağına işaret etmektedir. Ayette bahsi geçen, Resûlullah'ın misyonu gereği kaldırdığı ağır yük ve zincirler, Taberî'nin de katıldığı görüşe göre İsrailoğullarından Tevrat'la amel edeceklerine dair alınan ahd ve yeminlerdir ki bu durumda Tora hükümleri tamamen geçerliliğini yitirmiştir. Diğer bir görüşe göre de İsrailoğullarına ganimetlerin haram olması, idrarın isabet ettiği elbisenin ancak kirli yerinin kesilmesi durumunda temizlenmiş olması, kasıtsız veya hata ile katil olana kısas uygulanması⁶⁹ ve katil için diyet gibi bir yolun olmaması gibi bazı ağır sorumlulukların nesh edilmesi yani yürürlükten kaldırılmasıdır.⁷⁰

Kitaplardaki ayetleri gizlemekle ilgili bir diğer ayette yer alan, "Allah'ın indirdiği Kitap'tan bazı yerleri gizleyerek, bununla az bir kazanç sağlayanlar var ya, onlar ancak karınlarını ateşle doldururlar..." (el-Bakara 2/174)⁷¹ ifadelerinde de bir menfaat karşılığı ayetleri gizlemekten bahis vardır. Nüzul sebebiyle ilgili rivayetlere bakılacak olursa, bazı Yahu-

68 Bu ayette ümmî, asıl anlamı itibariyle okuma ve yazmayı bilmeyen demektir. Kelime bir ümmete mensup veya Ümmü'l-Kurâ'ya mensup yani Mekkeli anlamlarına da gelmektedir. Bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, "Ümm" md., 87.

69 Burada, Tora'da kasıtsız adam öldürmekten suçlu bulunanların cezasının Taberî'de geçtiği gibi kısas olmadığı söylenmelidir. Tora'ya göre kasıtsız adam öldürme suçunu işleyen biri, bu durumdakiler için tahsis edilmiş olan sığınma kentlerinden birine sığınarak burada yargılanır. Davayı gören kâhin (din adamı) ölünceye kadar da bu kentte bir nevi sürgün hayatı yaşar: "Bir adama vuran, (kurbanı) ölürse idam edilecektir. Fakat pusu kurmamış ve bu olayı ona Tanrı rast getirmişse, sana katilin sığınabileceği bir yer sağlayacağım" (Çıkış 21/12-13). Kâhin ölünce kasıtsız suçlu yurduna dönebilir. Bk. Yeşu 20/1-6. Kasıtlı adam öldürme suçunu işleyenler, sığınma kentlerine sığınamaz. Bk. Tesniye 19/11-12. Bu konuda ayrıca bk. Sayılar 35/6-12.

70 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13: 166-168; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 2: 463-464; Sâbûnî, *Saffetü't-tefâsir*, 1: 442.

71 Meal için bk. Işıcık, *Kur'an ve Meâli*, 27.

di din adamları, Tevrat'ta yazılı olan ahir zaman peygamberinin sıfatları hakkındaki bilgileri gizlemekle kalmamış, bunları değiştirdikten sonra halka ilan ederek Resûlullah'a tabi olmalarına engel olmuşlardır. Bunu yapmalarının nedeni ise avamdan aldıkları hediye ve benzeri menfaatlere, insanların İsrailoğullarından değil de Araplardan olan bir peygambere iman etmeleri durumunda sona ereceğinden korkmalarıdır.⁷²

Müfessirler Kur'ân'da İsrailoğullarının hakkı gizlediklerinden bahsedilen ayetlerde, yukarıdaki ayette olduğu gibi hususen Tevrat'taki Hz. Peygamber'in müjdelendiği ifadeleri gizlediklerini düşünmüşlerdir. Örneğin Bakara suresindeki, "Elinizdekini (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indir-diğimize (Kur'ân'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Ayetle-rimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının. Hakkı batılla karıştırıp da bile bile hakkı gizlemeyin" (el-Bakara 2/41-42) ayet-leri, yine din bilginlerinin menfaatlerini kaybedecekleri korkusuyla, Hz. Peygamber hakkındaki bilgilerini sakladıkları⁷³ şeklinde tefsir edilmiştir. Buna uygun olarak bu ayetlerden önce (el-Bakara 2/40) geçen İsrailoğul-larından yerine getirmeleri istenen ahit, kendilerine Tevrat'ta nitelikleri bildirilen Hz. Peygamber'e inanacakları konusundaki ahit olarak tefsir edilmiştir. Bununla birlikte, bu ahidin daha umumi anlamda, Allah'ın gön-dereceği peygamberlerine iman etmeleri ve bunun gibi sorumlu oldukları diğ-er ilahi buyrukları koruyup yerine getirmeleri⁷⁴ hakkında olduğu tefsi-ri de vardır.⁷⁵ Bu umumi anlam, müteakiben gelen ayetlerde,⁷⁶ söz konusu muhataplardan İslam'ın zekât, namaz gibi emirlerine tabi olmalarının ist-enmesine uygundur. Esasında Kitab-ı Mukaddes'te geleceği müjdelenen peygamberin sıfatlarından başka,⁷⁷ bir peygamberin sahte olup olmadı-

72 Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 49. Bu kaynakta geçtiğine göre, rivayet mürseldir.

73 "Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar..." (el-En'âm 6/20)

74 Bk. el-Mâide 5/12; el-Fâtır 35/42.

75 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 554-563, 570; Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, 46-48; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 1: 109-110; Zemahşerî, *Tefsîrü'l-keşşâf*, 1: 131; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 478-479; Muhammed Reşid b. Ali Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriy-ye'l-âmmelî'l-küttâb, 1990), I: 241.

76 Bk. el-Bakara 2/43-45.

77 "Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurduklarımın tümünü onlara bildirecek. Adıma konuşan peygamberin iletmişti sözleri dinlemeyeni ben cezalandıracağım" Tesniye 18/18-19; krş. Resullerin İşleri 3/22.

ğının ölçüsü de belirtilmiştir.⁷⁸ Kitap ehli bu ölçüleri de gizlemiş veya Hz. Peygamber'in bu ölçülere uygunluğu konusunu saptırmış olabilirler.

Buraya kadar işlenen konulardan anlaşıldığına göre; İslam düşüncesinde, kitap ehlinin ayetleri tahrif etmeleri, gizlemeleri ve hatta ayet uydurmaları konuları, özellikle Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber ile ilgili haberlerin örtbas edilmesi merkezinde yorumlanmıştır. Bu bağlamda, Kur'ân'dan önceki kutsal metinlerde, söz konusu haberlerle ilgili ifadeler araştırılmış ve bu ifadeler hakkında bazı yorumlar yapılmıştır. Bunlardan biri, Tevrat ve İncil de ümmî bir nebinin müjdelendiği ve Tevrat'ta bu nebinin İsmailoğullarından çıkacağına haber verildiğidir.⁷⁹ Bu konuda Tesniye kitabında, İsrailoğullarına kardeşlerinden Hz. Musa gibi bir peygamber geleceği haber verilmiş ve ona iman edilmesi istenmiştir.⁸⁰ Yahudi kaynaklarında, ilgili ifade geçen "kardeşlerinden" ifadesi, İsrail'den çıkacak olan, Yahudi bir peygamber şeklinde açıklanmıştır.⁸¹ İslam kaynaklarında ise bu peygamberin İsrailoğullarına anne bir değil baba bir kardeş olarak İsmail soyundan gelmiş olan Hz. Peygamber'in olduğu şeklinde açıklamalar yer almaktadır.⁸² Tesniye kitabındaki ifadelerde Hz. Musa'nın, beklenen peygamberi "benim gibi" ifadesiyle nitelemesi, onun düzeyinde, Hz. Peygamber gibi şariat getirecek bir peygambere işaret ediyor olabilir. Ancak Yahudilik'te Hz. Musa'nın peygamberlik düzeyinde bir peygamberin gelmeyeceğine ve bu ifadenin ise bu peygamberin Yahudi kökenli olacağına işaret ettiğine inanılır⁸³ ve burada Hz. Musa'nın,

78 Bu ölçü, peygamberin başka tanrılar adına değil, Rabb'in adına konuşması ve konuştuğunda sözünün gerçekleşmesi veya yerine gelmesidir. Bk. Tesniye 18/20-22; 13/2-6; krş. Matta 7/15-20.

79 Bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 66; Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, 47.

80 "Tanrınız Rab size aranızdan, kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin...Adıma (Rabb'in adına) konuşan peygamberin ilettiği sözleri dinlemeyeni ben cezalandıracağım" Tesniye 18/15-19; krş. Resullerin İşleri 3/22.

81 Bk. Jacob ben Asher, *Tur HaAroch: Tur on the Torah*, transl. Eliyahu Munk, Erişim 11 Kasım 20117, https://www.sefaria.org/Tur_HaAroch,_Deuteronomy.18.15?lang=bi.

82 Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 479- 480. Kur'ân'da, İsrail peygamberlerinin sadece kendi kavimlerine değil farklı kavimlere de tebliğde bulduklarına işaretler vardır. Bk. el-A'râf 7/85; eş-Şu'arâ 26/176-189; el-Kâf 50/14. Bu kavimlerden Sebe' kavmine, bir İsrail peygamberi olan Süleyman (a.s.) tebliğde bulunmuştur. Bk. en-Neml 27/23-31. Bu durum, peygamberler şartlar gereği buldukları ya da hicret ettikleri coğrafyada tebliğ yapsalar da peygamber tebliğlerinin mahalli olmadığını gösterir. Hz. Süleyman'ın güçlü bir kral olması, tebliğinin sınırlarının geniş olmasına sebep olmuştur.

83 Rashi, Rabbi Solomon ben Isaac, *The Pentateuch with Rashi's Commentary*, transl. M.

akabinde yerine geçecek olan Yeşu'dan bahsettiği açıklaması yapılır.⁸⁴ Bu nedenle Tevrat'taki Hz. Peygamber'i müjdeleyen deliller konusunda, sözü geçen ifadeden ziyade, Tanah'ın Hz. Peygamber'e daha yakın döneme ait olan İşıya kitabının 42. bölümünde geleceği müjdelenen peygamberle ilgili ifadelerin araştırılması daha uygun olabilir.

Kur'ân'da Hz. İsa'nın, Hz. Peygamber'i müjdelediği ifadeleri açıkça belirtilir.⁸⁵ Yeni Ahit'te, bu çerçevede yorumlanabilecek, "Ama Baba'nın benim adımla göndereceği Yardımcı, size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak" (Yuhanna 14/26) ifadesi gibi pek çok haber vardır.⁸⁶ Âlûsî (ö. 1270/1854) bütün bu haberlerde geleceği müjdelenen ve yukarıdaki ifadede Yardımcı olarak bahsi geçen Faraklit'in⁸⁷ "övlümüş" anlamına geldiğini belirtir ve bu şahsın Ahmed Muhammed olduğunu söyler.⁸⁸ Hıristiyan teolojisine göre, Hz. İsa'nın müjdelediği "parakleton (ing. helper, comforter)" yani Faraklit, yardımcı, patron, koruyucu, teselli edici anlamlarında olup Kutsal Ruh ile özdeşleştirilse de⁸⁹ Yeni Ahit'teki ilgili ifadelerin, bir Ruh'tan değil gerçek bir peygamberden bahsettiği açıktır.⁹⁰

Rosenbaum and A. M. Silberman, Erişim 10 Kasım 2017, https://www.sefaria.org/Rashi_on_Deuteronomy.18.15?lang=bi; Jacob ben Asher, *Tur HaAroch*, Erişim 10 Kasım 2017, https://www.sefaria.org/Tur_HaAroch,_Deuteronomy.18.15?lang=bi.

84 Chizkiyah ben Manoach, *Commentary on Torah*, transl. Eliyahu Munk, Erişim 11 Kasım 2017, https://www.sefaria.org/Chizkuni,_Deuteronomy.18.15?lang=bi.

85 "Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti..." (es-Saff 61/6).

86 Yuhanna 14/16-17, 15/26-27, 16/7-13; krş. en-Necm 53/3-4. Kitab-ı Mukaddes'te geçen ifadelerin Türkçe tercümesi için bk. *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)* (İstanbul: Yeni Yaşam Yay., 2001).

87 Faraklit, Kitab-ı Mukaddes tercümelerinde, "Yardımcı, Gerçeğin Ruhu, Kutsal Ruh" diye tercüme edilir.

88 Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 14: 281. Ayrıca bk. Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 7: 4932-4935.

89 Bk. Robert Jamieson, A. R. Fausset and David Brown, *Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible*, Erişim 12 Kasım 2017, <https://www.studydrive.org/commentaries/jfb/john-14.html>, verses 15-16; John Gill, *Exposition of the Whole Bible*, Erişim 12 Kasım 2017, <https://www.studydrive.org/commentaries/geb/john-14.html>, verse 16; John Calvin and Other Reformation Leaders, *The Geneva Study Bible*, erişim 13 Kasım, 2017, <https://www.studydrive.org/commentaries/gsb/john-14.htm>, verse 17; George Haydock, *Catholic Bible Commentary*, Erişim 13 Kasım 2017, <https://www.studydrive.org/commentaries/hcc/john-14.html>, verse 16.

90 Bk. Yuhanna 16/13.

3. Ehl-i Kitabın Kitaplarındaki Bazı Kurallara Uyup Bazılarına Uymamaları

Geleneksel Yahudi inancında Hz. Musa, en üst düzeydeki vahyi almış olan en üstün peygamber olarak kabul edilir. Bu anlamda Hz. Musa'nın aldığı vahyin içerdiği şeriatın üstüne şeriat getirecek bir peygamberin gönderilebileceği de kabul edilmemiştir.⁹¹ Bu nedenle Yahudiler, Tanah'ın Tora kitabında yer alan ve Kutsal Yasa diye meşhur olan Hz. Musa'nın şeriatından başka bir şeriatı ve peygamberini tanımamışlardır.⁹²

Kur'ân'da Yahudilerin, kendinden başka bir yasa kitabı tanımadıkları Tevrat'ın (Tora'nın) kurallarını uygulamak konusunda samimi olmadıkları, çeşitli kereler dile getirilmiştir. Bu konudaki bir ayette, pek azı hariç İsrailoğullarının, Allah'tan başkasına ibadet etmeme; anne-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik etme; herkese güzel söz söyleme; namazı kılma ve zekâtı verme konularında verdikleri sözden döndükleri ifade edilir.⁹³ Müteakiben, birbirlerinin kanını dökmek ve birbirlerini yurtlarından çıkarmamak konusunda verdikleri kesin sözde de durmazken, yurdundan çıkardıkları din kardeşlerini kendilerine esir olarak gel-

91 Geleneksel Yahudi inancının Tanah'tan sonra en önemli kaynağı olan Talmud'da Hz. Musa'nın vefatından sonra, peygamberlere Tora ve buyruklarıyla ilgili bir yenilik getirme izni verilmediği anlayışı yer alır. Bk. *Talmud Bavli*, ed. William Davidson, Erişim 15 Kasım 2017, <https://www.sefaria.org/Megillah.2b.24?lang=bi&with=all&lang2=en>.

92 Öyle ki Orta Çağ'da Rabbânî geleneğin önemli isimlerinden olan İbn Meymûn'un (Maimonides, ö. 1204), Tora'dan derlediği Yahudiliğin on üç iman esasından ikisi (sekiz ve dokuzuncu), elimizdeki Tora'nın Musa'ya verilenle aynı olduğuna inanmak ve Tora'nın değiştirilemeyeceğine, Yaratıcı'nın başka bir Tora vermeyeceğine inanmaktır. İbn Meymûn bu esasları, Hz. Musa'nın derecesinde -bizzat Rabb'den şeriat getiren bir peygamber gelmeyeceği ve Rabb'in Torası'nın mükemmel olduğu teorileri üzerine kurmuş ve bu nedenle Tora'nın ebedi-değişmez olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca İbn Meymûn, sahte ve gerçek peygamberi ayırmanın ölçülerini açıklarken, Tora'ya bir şey ekleme ve ondan bir şeyi çıkarma yasağını (bk. Tesniye 4/2) peygamberler için de geçerli saymış ve bu yasağı -sözlü- geleneğe de taşıyarak, bu alanlarda bahsi geçen yetkileri iddia eden kişinin öldürülmesi gerektiğini belirtmiştir (ayrıntılı bilgi için bk. Rambam, Moshe ben Maimon, *Introduction to the Mishnah*, Erişim 15 Kasım 2017, https://www.sefaria.org/Rambam_Introduction_to_the_Mishnah?lang=bi, section 5-8). İbn Meymûn'un bu yaklaşımı -pek çok mucize ve delil göstermiş olsalar da- Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in yetkilerini sınanan ve hak peygamber olduklarına inanmayı onları öldürmeye teşebbüs eden atalarını haklı çıkarmaya yararmış görünmektedir.

93 el-Bakara 2/83.

diğinde fidyeyle kurtardıkları, yani bu konudaki hükme⁹⁴ uydukları ifade edilir. Böylece kasten bir kuralı ihlal etmeleri nedeniyle oluşan bir durumu telafi etmeye çalışmalarının anlamsızlığı vurgulanır ve bazı emirleri uygularken, bazılarını bile bile yok saymalarından dolayı, dünyada zillet, ahirette ise şiddetli azapla karşılaşacakları belirtilir.⁹⁵

Kur'ân'da diğer bir ayette, kendilerine kitap verilenlerin Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân ile sevindikleri ve gruptardan, Kur'ân'ın bir kısmını inkâr edenlerin de olduğu belirtilir.⁹⁶ Tefsirlere göre burada kitap verilenler, Kur'ân vahyine muhatap olan müminler veya kitap ehlinin olup Hz. Peygamber'e inanmasalar da Kur'ân vahyinin kendi kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmesine sevinenlerdir.⁹⁷

Hicr suresinde kendi kitaplarını parçalara ayıran kitap sahiplerinin, Kur'ân'ı da parça parça ettikleri ifade edilerek bu türlü yaklaşımlar da eleştirilir.⁹⁸ Hicr suresindeki bu ayetlerde geçen "الْمُقْتَسِمِينَ- bölücüler (kendi kitaplarını parçalara ayıranlar)- ya da yeminliler" kelimesiyle; kendi kitaplarının veya Kur'ân'ın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayan kitap ehlinin veya Sâlih (a.s.) kavmi gibi peygamberlerine karşı gelmek üzere aralarında anlaşanların/yeminlilerin kastedildiği doğrultusunda izahlar vardır.⁹⁹

Kur'ân'da, kitap ehlinin ellerindeki kitaba tam anlamıyla iman edip hükümleriyle amel etme konusunda samimi olmadıklarını ifade sadedinde, eğer samimi iseler Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeleri çağrısı vardır.

94 Sözü geçen hüküm Tora'daki; "Aranızda yaşayan bir yabancı ya da geçici olarak kalan biri zenginleşir, buna karşılık bir İsraili kardeşin yoksullaşıp kendini ona ya da ailesinin bir bireyine köle olarak satarsa, satıldıktan sonra geri alınma hakkı vardır. Kardeşlerinden biri, amcası, amcasının oğlu veya yakın akrabalarından, ailesinden biri onu geri alabilir. Ya da yeterli para bulursa, kendisi özgürlüğünü geri alabilir" (Levililer 25/47-49.) ifadesi olabilir.

95 Bk. el-Bakara 2/84-85.

96 Bk. er-Ra'd 13/36.

97 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16: 473-474; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 1: 225.

98 "Nitekim biz kendi kitaplarını parçalara ayıranlara da (kitap) indirmiştik. Ki onlar, (bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr ederek) Kur'ân'ı da parça parça edenlerdir" (el-Hicr 15/90-91).

99 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 142-145. Işıcık, "الْمُقْتَسِمِينَ" lafzını, "yemin eden işbirlikçiler" anlamında ele alarak ayeti şöyle tercüme etmiştir: "Nitekim biz (peygamberlerine karşı mücadele etmek üzere) yemin eden işbirlikçilere (azabımızı) indirmiştik" Bk. Işıcık, *Kur'an ve Meâli*, 267.

Bu mealdeki şu ayette, samimi inananların, zaten kutsal kitapların hepsinin gereğini yerine getireceğine işaret vardır: “Eğer onlar Tevrat’ı, İncil’i ve Rableri tarafından kendilerine indirilene gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yiyeceklerdi. Onlardan orta yolu tutan bir zümre vardır. Ama onların birçoğunun yaptığı ne kötüdür!” (el-Mâide 5/66). Ayette, kitap ehlinin kendilerine indirilen bütün kitapları uygulamalarının, yani Allah (c.c.) ile yaptıkları antlaşmanın gereklerini yerine getirmelerinin mükâfatı olarak, Tora ile muvafık bir şekilde¹⁰⁰ dünyevî bir bolluk ve bereketten bahsedilmesi dikkat çekicidir. Kitap ehlinin aşına olduğu aynı üslup, ayetin öncesinde Yahudilerin “Allah’ın eli bağlıdır” sözlerinden ötürü “kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar” (el-Mâide 5/64) diye lanetlendikleri ifadelerde de vakidir.¹⁰¹ Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili yaygın kanaate göre, Medine Yahudileri Hz. Peygamber’e iman etmedikleri için kendilerine verilen bol rızıkları kesilince, içlerinden biri (Fenhâs b. Azurâ veya Nebbâş b. Kays) bu sözü söyleyerek, “Allah nimetini esirgedi, Allah cimridir” demek istemiştir.¹⁰²

Burada, Mâide suresi 64. ayeti müteakiben gelen “Eğer kitap ehli iman etseler ve Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık” (el-Mâide 5/65) ayetiyle uhrevî bir akıbetten de söz edildiği söylenmelidir. Tora’dan farklı olarak Kur’ân’da va’d ve va’id (uhrevî mükâfat ve azap), terğîb ve terhîb (hayra teşvik ve kötülükten sakındırma) içeren konularda sıklıkla başvurulan bir üsluptur. Zemahşerî’nin (ö. 538/1144) tefsirine göre bu ifadeden, sözü geçen kitap ehlinin günah ve kötülüklerinin azami derecede olduğu, eğer bu zümre Hz. Peygamber’e ve getirdiği kitaba iman etselerdi Müslümanlarla birlikte cennete girebilecekleri ve imanın tek başına değil ayette geçtiği üzere takva ile birlikte cenneti kazandıracığı anlaşılmaktadır. Cenneti kazandıran imanın dünyevî menfaatler için değil, takva ve itaat maksadıyla yapılan iman olduğu izahı da vardır.¹⁰³

Mâide suresi 66. ayette geçen “Rablerinden kendilerine indirilen” ifadesiyle, bir görüşe göre Kur’ân vahyi kastedilmektedir. Bununla İşaya gibi Resûlullah’ı müjdeleyen diğer peygamber kitaplarının kastedildiği

100 Bk. Levililer 28/1-14.

101 Krş. Tesniye 28. bölüm.

102 İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur’âni'l-azîm*, 3: 146; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 3: 112-113.

103 Zemahşerî, *Tefsîrû'l-keşşâf*, 1: 657; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 12: 398.

görüşü de vardır. Kur'an'ın kastedildiği görüşünde olan Taberî, bu durumda akla gelebilecek olan, ahkâm konusunda aralarında bazı ihtilaf ve neshin söz konusu olduğu üç kitabın bir arada nasıl uygulanabileceği sorusunu, bunun kitaplarda ittifakla emredildiği üzere tüm peygamberlere iman etmek ve getirdikleri kitapları tasdik etmek ve bu şekildeki ortak emirleri yerine getirmek anlamına geldiğini söyleyerek yanıtlar. Bu durumda ayette “*أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ*” - orta yolu tutan zümre” olduğu belirtilen grup da Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi Hz. Peygamber'e iman eden Yahudiler olmaktadır. Bunların Hz. İsa'nın tabiat ve yaratılışı hakkında hakkı söyleyen veya Allah'ın (c.c.) emirlerine itaat eden, dinlerinde adil olan bir zümre olabileceği de düşünülmüştür.¹⁰⁴

Râzî kitapları ikame etmenin, Allah'ın ahitlerine vefa gösterip Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle ilgili kitaplardaki delillerle amel etmek anlamına geldiği görüşünü daha güzel bulmakla birlikte bununla Tevrat'ın hüküm ve cezalarını tatbik edip uygulamanın kastedildiği şeklindeki izaha da güzel bir görüş olarak yer verir. Mevdûdî de (ö. 1979) Kitab-ı Mukaddes'te Allah'ın (c.c.) emirleri veya Hz. İsa ile diğer peygamberlerin sözleri olarak geçen bölümlerin, her ne kadar çevirmen ve yorumcular tarafından başka tarafa çekilmiş olsa da Kur'an'ın öngördüğü hayata sevk edeceğini ve burada bunların gözetilmesinin istendiğini, bu şekilde davranan kitap ehlinin, Hz. Peygamber'e tabi olmakta zorlanmadan zaten ona uyacağını ve böylece aynı yolda devam etmiş olacağını belirtir.¹⁰⁵

Kitab-ı Mukaddes'teki ifadelerden anlaşıldığına göre¹⁰⁶ Hz. Musa'dan sonraki İsrail peygamberlerinin Hz. Musa'nın şeriatını ilga etmediğini hatırlarsak yukarıdaki son görüş daha isabetli olabilir. Bu tefsir,

104 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 10: 462-466; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 2: 67-68; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 3: 147-14; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 241.

105 Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 12: 398-399; Ebü'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. (İstanbul: y.y., 1997), 1: 498. Burada Tevrat ve İncil'in ikamesiyle, onlarla amel etmenin kastedildiği hakkında Mücâhid'den gelen bir rivayet olduğu söylenmelidir. Semerkandî bu konuda, kitap ehlinin Tevrat ve İncil'i ikrâr edip gizledikleri şeyleri açıklamalarının ve kitaplarında kendilerine indirilenle amel etmelerinin kastedildiği görüşündedir. Bk. Semerkandî, *Bahrü'l-ulûm*, 405.

106 Tanah'tan anlaşıldığına göre, Hz. Musa'dan sonra İsrailoğullarına gönderilen peygamberler Hz. Musa'nın şeriatını korumakla sorumlu tutulmuştur ve başarılı olmaları bu şeriata uymalarına bağlanmıştır. Bk. Yeşu 1/ 7-8; II. Krallar 2/3-4, 21/7-8; krş. II. Tarihler, 33: 8. Yeni Ahit'te geçtiğine göre ise Hz. İsa da Kutsal Yasa'yı yani Hz. Musa'nın şeriatını geçersiz kılmaya değil tamamlamaya geldiğini söylemiştir. Bk. Matta 5/17.

“kendilerine indirilen” ifadesinde Kur’ân’ın değil de diğer peygamberlere indirilen kitapların kastedilmesi durumunda söz konusu olabilir.¹⁰⁷ Bu durumda bahsi geçen kitap ehlinin, elindeki tüm kitapların hepsiyle birlikte amel etmeleri bir sorun teşkil etmemiş olur, çünkü hepsi Hz. Musa’ya nispet edilen şeriata bağlılığı ister.¹⁰⁸ Ne var ki Yahudiler, Tevrat’ı tasdik eden İncil’i de Kur’ân’ı da inkâr etmişler ve böylece kitaplarının gereğini yerine getirme konusunda verdikleri ahdi yerine getirmemişlerdir. Üstelik Hz. İsa’ya yaptıkları gibi Hz. Peygamber’in sahte peygamber olduğuna avamı inandırmaya ve böylece sonuçta onu Tora’da sahte peygamberlere öngörülen ölümlerle¹⁰⁹ cezalandırmaya uğraşmışlardır. Öyle ki Mâide suretinde, kitap ehlinin birçoğunun, kitapların gereğini yerine getirmedikleri bildirildikten sonra gelen şu ifadede, Hz. Peygamber’in karşılaştığı kötülük ve tehditler karşısında korku hissettiği anlaşılabilir: “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir” (el-Mâide 5/67). İfadelerin nüzul sebebiyle ilgili rivayetler çeşitli olmakla birlikte sonuç olarak genelde ayetin, Hz. Peygamber’in tebliğinden dolayı kendine kötülük yapmak üzere birleşen insanlara karşı hissettiği tedirginliği yatıştırmak ve onu görevine motive etmek gayesine matuf olduğu sonucuna götürmektedir.¹¹⁰

107 Zemahşerî de bu görüştedir ve zikredilen kitaplara uymanın, bunların içerdiği ahkâm, hudûd ve Hz. Muhammed’in sıfatları hakkındaki delillere, yani mükellef oldukları her şeye uymak anlamında olduğunu söyler. Bk. Zemahşerî, *Tefsîrü'l-keşşâf*, 1: 658.

108 Kutsal kitapların birbirini tasdik etmesi, kitapların içerdiği ahkâm konularında neshin söz konusu olmasına mani değildir. Nitekim İslam düşüncesinde şariatların ümmetlere göre içerdikleri farklılıklar, nesh konusu bağlamında ele alınmış ve sonraki bir peygamberin, önceki şeriattaki bir hükmün yerine yeni bir hüküm getirebileceği veya bu hükümleri eksiltip arttırabileceği çoğunlukla kabul edilmiştir. Şariatların birbirini nesh etmesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler, kaynaklarda yer almaktadır. Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân* adlı eserinde Yahudilerden ve Hıristiyanlardan, neshin aklen ve naklen caiz olmadığını iddia edenlere cevaplar vermiştir (bk. Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân* (y.y.: Matbaatü İsa el-Bâbî, t.y.), 2: 197-209). Geçmiş şariatların neshi ve bu konuda yöneltilen eleştirilere verilen cevaplar hakkında ayrıca bk. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele* (Konya: Kitap Dünyası, 2012), 130-156.

109 Bk. Tesniye 13/5.

110 Allah’a dayanan Resûlullah’ın, düşmanlarından korkmadığı görüşü de vardır. İlgili rivayetler, hem Mekke dönemine hem Medine dönemine ait olup, Hz. Muhammed’e kötülük yapmak isteyenlere karşılık Allah’ın nebisini koruması hakkındadır. Ayetin, metinsel bağlamına göre düşünüldüğünde Medine’de inmiş olması daha uygun görünmektedir. İbn Kesîr de aksi rivayetlerin garîb nitelikte olduğunu belirtir. Bk. İbn

Mâide suresi 66. ayetten sonra, kitaplarda indirilenlerin gereğini yapma konusu şu şekilde yeniden vurgulanmıştır: “De ki: “Ey Kitap ehli! Tevrat’ı, İncil’i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz.” Andolsun ki sana Rabbinden indirilen (bu Kur’ân), onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyle ise o kâfirler toplumu için üzülme” (el-Mâide 5/68). Bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili rivayete bakılacak olursa bazı Yahudiler, tıpkı atalarının Hz. İsa’ya yaptığı gibi Hz. Peygamber’in İsrailoğullarının peygamberlerine ve kutsal kitabına iman ettiğine dair olan sözlerini sorgulamaktadırlar. Buna göre birkaç Yahudi, Hz. Peygamber’e gelip “Ey Muhammed! Sen, İbrahim milleti ve dini üzere olduğunu, bizim yanımızdaki Tevrat’a iman ettiğini söyleyip onun Allah’tan gelen bir hak olduğuna şahadet etmiyor musun?” demişler o da; “Evet öyledir. Fakat sizler sonradan birçok şeyler uydurdunuz, onda sizden alınmış olan mîsâkı inkâr ettiniz, onda insanlara açıklamakla emrolduğunuz şeyleri gizlediniz. Ben, sizin bu sonradan uydurup meydana getirdiklerinizden beriyim” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Yahudiler, yanlarındaki Tevrat’ı alıp Hz. Muhammed’e iman etmeyeceklerini söylemiş ve hak üzere olduklarını iddia etmişler, bu ayet de bu konuyla ilgili olarak nazil olmuştur.¹¹¹

Mâide suresinde kitap ehlinin Tevrat, İncil ve kendilerine indirilene uygulamaları gerektiği ile ilgili ayetleri müteakiben gelen ayet, bunun ne anlama geldiğini açıklayıcı mahiyettedir: “Şüphesiz inananlar (Müslümanlar)¹¹² ile Yahudiler, Sabîiler ve Hıristiyanlardan (her bir grubun kendi şeriatında) “Allah’a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır” (diye hükmedilmiştir)” (el-Mâide 5/69). Bu ayet Hz. Musa ve kavminden bahsedilen başka bir bağlamda da aynen geçmektedir.¹¹³ Ancak zikri geçen grupların amellerinin ziyan olmayacağından bahseden bu ayetler, mealde parantez içinde görüldüğü üzere, her kitaptaki şeriatın kendi geçerlilik süresine,

Kesîr, *Tefsîrül-Kur’âni’l-azîm*, 3: 150-155. Ayrıca bk. Vâhidî, *Esbâbü nüzûli’l-Kur’ân*, 202.

111 Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 10: 473-474; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 3: 120; Bedreddin Çetiner, *Fâtîha’dan Nâs’a Esbâb-ı Nüzûl- Kur’ân Âyetlerinin İnîş Sebepleri* (İstanbul: Çağrı Yay., 2013), 1: 327.

112 Buradaki “inananlar”ın, sıralanan diğer gruplardan olup Hz. Muhammed’e iman edenler veya geçmiş ümmetlerden iman edenler veya Hz. Muhammed’in ümmeti olduğu düşünülmüştür. Bk. Begavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, 1: 103.

113 Bk. el-Bakara 2/62.

yani Hz. Peygamber'den önceki sürece hasredilerek tefsir edilmiştir. Bakara suresindeki ayetin nüzul sebebiyle ilgili rivayetlerde de ayetin hususen Selmân-ı Fârisî'nin (ö. 36/656 [?]) namaz kılıp oruç tutan ve Hz. Peygamber'in gelmesini bekleyen ancak ona yetişemeyen arkadaşları hakkında olduğu anlatılır.¹¹⁴

Sonuç

Kur'ân'da, Hz. Peygamber'den önceki peygamberlere verilen kitaplar tasdik edilip bunlara imanın gerekliliği ifade edilirken, Kur'ân vahyi de vahiy halkasına dâhil edilmiş ve böylece Kur'ân'ın iman edilmesi gereken bir kitap olduğu ilan edilmiştir. Bu bağlamda Ehl-i kitap olarak nitelenen Yahudi ve Hıristiyan muhatapların ellerindeki kitaplar da bazı konularda tasdik edilmiştir. Diğer taraftan bu muhataplardan Hz. Peygamber'e ve getirdiği Kur'ân'a inanmamakta ısrar edenlerin, böyle davranarak ellerindeki kitaplarda yazılı olanlara aykırı hareket ettikleri belirtilmiştir. Bu nedenle Kur'ân'ın bu kitapları tasdiki ve bu tasdiki dile getirerek Ehl-i kitabı imana davet etmesi, pek çok tefsir kaynağında, Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber hakkında yazılan haberleri tasdik etmesi ve bu haberlerle amel etmeye davet etmesi anlamında tefsir edilmiştir.

Kur'ân'da, kutsal kitapların tasdiki yanında kitap ehlinin kitapları tahrifi konusu da yer almaktadır. Tahrif, sözün lafzını veya anlamını kasıtlı olarak bozmak anlamına gelmektedir. Kur'an'daki tahrif ile ilgili ayetlerden anlaşıldığına göre Ehl-i kitap, hem kelimelerin lafzı üzerinde oynamalar yapmak hem de batıl teviller yapmak suretiyle kelimeleri tahrif etmişlerdir. Ancak ahkâmı ilgili konuların tahrifi, kitaplardaki kuralların lafzen tebdilinden ziyade, tevil ve uygulama alanındaki tebdilinde olmuştur. Tevil ve uygulamadaki tebdil, kutsal kitapta mevcut olan bir hükmün kasıtlı olarak maksadına aykırı bir şekilde yorumlanması veya uygulanması anlamına gelmektedir.

Ehl-i kitabın kutsal kitaplardaki ayetlerle amel etme konusunda, ayetleri tahrifin yanında bir diğer hataları da bazı emirleri uygularken bazılarını bile yok saymış olmalarıdır ve Kur'an'a göre buna karşılık dünyada zilletle, ahirette ise şiddetli azapla cezalandırılacaklardır. Bu uya-

114 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2: 147-149; Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 24-26; Süyûtî, *Lübbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, nşr. Ahmed Abdüşşâfi (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.), 9.

rı, kitap ehli için olduğu kadar Müslümanlar için de bir ikazdır. Kur'an'da kitapları parça parça etmeden bütününe iman etmeye ve bütünüyle amel etmeye davetler vardır. Bu durumda, kitaplara iman edenler arasındaki ayrılık ortadan kalkacak, hepsi Kur'an etrafında birleşeceklerdir.

Kur'an'a göre Ehl-i kitabın kutsal kitaplara karşı yanlış bir tutumu da ayetleri gizlemek suretiyle insanların hidayetine mani olmak ve böylece kitapların maksadına aykırı hareket etmektir. Kur'an'da ayetleri ve hidayeti gizlemek yasaklanmış, bu yasağın ihlaline lanetlenme cezası takdir edilmiştir. Bu ihlal, ihtiyaç duyulan bir bilgiyi, ortaya koyma vesilesi bulunduğu halde kasten saklamak durumunda söz konusudur. Kitaplardaki ayetleri gizlemek, nüzul sebepleri ile ilgili rivayetler çerçevesinde, özellikle kitaplardaki Hz. Peygamber'in nübüvvetiyle ilgili olan delilleri gizlemek veya bunları halka çarpıtarak aktarmak suretiyle halkın bu delillerle amel etmesine mani olmak anlamlarında yorumlanmıştır.

Ehl-i kitabın kutsal kitaplar konusundaki hatalarından bahseden ayet ve tefsirlerinden hareketle ulaşılan sonuçlara göre kitapların tahrifini yapan, kitaplardaki ayetleri gizleyen ve hükümleri çarpıtanlar, özellikle bu kitaplarda ne yazıldığını bilmekle birlikte Allah'ın (c.c.) ayetleri hakkında avamı aldatmaya çalışan bazı din adamlarıdır. Din adamlarının halkı yönlendirmek konusunda haddi aşan bu yetkileri, Kur'an'dan önceki vahiy tarihinde, kutsal kitapları korumak ve öğretmekle görevlendirilmiş olmalarına ve böylece kitapları ve içindeki bilgileri kendi ellerinde tutmuş olmalarına dayanmaktadır. Vahiy tarihinde bazı din adamları, toplum üzerindeki otorite, hak ve menfaatlerini kaybetmemek için bu görevi istismar ederek halk nazarındaki itibarlarını, gönderilen peygamberlerin tebliğine engel olmak amacıyla kullanmışlardır. Bu nedenle Kur'an'da bir din adamları sınıfından, bu sınıfın hak ve sorumluluklarından söz edilmez. Ancak din adamlarının kitap ve din konusunda asla aykırı teviller yapmak suretiyle halkı yanlış yönlendirmesi durumunun, İslam toplumları için de söz konusu olduğu söylenebilir.

Hıristiyanlıkta, din adamlarının kutsal kitap ve din konusundaki tahrifatları, Yahudi din adamlarınınkinden daha büyük çaplıdır. Böyle olsa da Kur'an'ın nüzulünün Medine döneminde, Müslümanların bir dönem Yahudilerle beraber yaşamaları ve Yahudilerin bazı din adamlarının Hz. Peygamber'in tebliğinin önüne engeller koymaları nedeniyle özellikle Yahudi toplumunun kutsal kitap karşısındaki yanlışlarından söz edilmiş-

tir. Nitekim bu konudaki ayetler ve bunların nüzul sebepleriyle ilgili rivayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Musa'nın şeriatından başka bir şeriatı ve İsrail halkından olmayan bir peygamberi tanımayan bu Yahudi toplumunun bazı din adamları, iddia ettikleri gibi ellerindeki kitaba bağlı değillerdir. Kitaplarındaki, peygamberlere iman edecekleri ve Allah'ın emirlerine tabi olacakları konusundaki ahde uymadıkları gibi, Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğunu anladıkları halde, menfaatlerini kaybetmemek ve Müslümanların lehine bilgi vermiş olmamak için kitaplardaki ayetleri gizlemek ve çarpıtmak suretiyle insanları yanlış yönlendirmişlerdir. Aynı şekilde kitaplardaki hükümler konusunda da Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyip adalete aykırı olan uygulamalara izin vermişlerdir. Bu nedenlerle kitap ehli, Kur'an'da, kitaplarının gereğince amel etmeye davet edilmiştir. Bu takdirde kitaplarının gereğince Hz. Peygamber ve Kur'an'a da iman etmeleri gerekmektedir ve dinlerinde samimi olanları da zaten Hz. Peygamber'e iman etmişlerdir.

Kaynakça

Abdullah b. Abbas. *Tenvîrül-mikbâs min Tefsîr-i İbn Abbâs*. nşr. Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî. Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, t.y.

Adam, Baki. "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış". *AÜİFD* 36, sy. 1 (1997): 359-404.

Aksakal, Zeynep Nermin, "Kitab-ı Mukaddes Yasası: Tarihsel Açıdan ve Kur'an-ı Kerim ile Mukayeseli Olarak". Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017.

Âlûsî, Ebû'l-Fadl Şehâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. nşr. Ali Abdülbârî Atıyye. 16 cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1415.

Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî. 5 cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1420.

Bejdâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. nşr. Muhammed Abdurrahmân el-Maraşlı. 5 cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1997.

Calvin, John and Other Reformation Leaders. *The Geneva Study Bib-*

le. Erişim 13 Kasım 2017. <https://www.studylight.org/commentaries/gsb/john-14.htm>.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed es-Sâdık Kamahâvî. 3 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1405.

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. nşr. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987.

Chizkiyah ben Manoach. *Commentary on Torah*. transl. Eliyahu Munk. Erişim 11 Kasım 2017. https://www.sefaria.org/Chizkuni_Deuteronomy.18.15?lang=bi.

Çetiner, Bedreddin. *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl- Kur'ân Âyetlerinin İnış Sebepleri*. 2 cilt. İstanbul: Çağrı Yay., 2013.

Demir, Mahmut, ve Mehmet Emin Özafşar. "Vehb b. Münebbih". *DİA*. 42: 608-610. Ankara: TDV Yay., 2012.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: DİB Yay., 2005.

Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ. *Mecâzü'l-Kur'ân*. nşr. Fuad Sezgin. 2 cilt. Kahire: y.y., 1381.

Farsi, Moşe v.dğr. *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*. 5 cilt. İstanbul: Gözlem Yay., 2002.

Ferrâ, Ebû Zekerriyya Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Yûsuf en-Necâtî. 3 cilt. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, t.y.

Gill, John. *Exposition of the Whole Bible*. Erişim 12 Kasım 2017. <https://www.studylight.org/commentaries/geb/john-14.html>.

Harman, Ömer Faruk. "Yahudilik- Kutsal Metinler ve Dinî Literatür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 197-201. Ankara: TDV Yay., 2013.

Haydock, George. *Catholic Bible Commentary*. Erişim 13 Kasım 2017. <https://www.studylight.org/commentaries/hcc/john-14.html>.

Hâzin, Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*. nşr. Muhammed Ali Şâhîn. 4 cilt. Beyrut: Dâ-

rü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994.

İşıcık, Yusuf. *Kur'an ve Meâli*. Konya: Kervan Yay., 2010.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 5 cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1422.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*. nşr. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 cilt. Beyrut: Dârü taybe li'n-neşri ve't-tevzî', 1999.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dârü sâdır, 1414.

İbnü'l-Cevzî. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. nşr. Abdürrezzâk el-Mehdî. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1422.

İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr en-Nisâbü'rî. *Kitâbü tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Sa'd b. Muhammed es-S'ad. 2 cilt. Medine: Dârü'l-meâsir, 2002.

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. nşr. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dımeşk: Dârü'l-kalem, 1412.

Jacob ben Asher. *Tur HaAroch: Tur on the Torah*. transl. Eliyahu Munk. Erişim 10 Kasım 2017. https://www.sefaria.org/Tur_HaAroch,_Deuteronomy.18.15?lang=bi.

_____. *Tur HaAroch*. Erişim 11 Kasım 2017. https://www.sefaria.org/Tur_HaAroch,_Deuteronomy.18.15?lang=bi.

Jamieson, Robert, A. R. Fausset and David Brown. *Commentary Critical and Explanatory on the Whole Bible*. Erişim 12 Kasım 2017. <https://www.studydrive.org/commentaries/jfb/john-14.html>.

Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 cilt. Ankara: DİB Yay., 2007.

Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Yeni Yaşam Yay., 2001.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Atfîş. 20 cilt. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1964.

Kutub, Seyyid İbrâhîm. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'ş-şürûk, 1412.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*. trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr. 7 cilt. İstanbul: y.y., 1997.

Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Haccâc el-Mekkî. *Tefsîrû Mücâhid*. nşr. Muhammed Abdüsselâm Ebü'n-Nîl. Mısır: Dârü'l-fikri'l-islâmiyyi'l-hadîse, 1989.

Nehhâs, Ebû Ca'fer. *İ'râbü'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ali Beydûn. 5 cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Tefsîrû'n-Nesefî*. nşr. Yusuf Ali Bedevî. 3 cilt. Beyrut: Dârü'l-kelimi't-tîb, 1998.

Orr, James. "Bible". *The International Standard Bible Encyclopaedia*. 1: 460-469. USA: y.y., 2007.

Özel, Recep Orhan. "Kur'an "Tevrat"la Neyi Kastediyor?". *Usûl* 14, sy. 2 (2010): 25-50.

Rambam, Moshe ben Maimon. *Introduction to the Mishnah*. Erişim 15 Kasım 2017. https://www.sefaria.org/Rambam_Introduction_to_the_Mishnah?lang=bi.

Rashi, Rabbi Solomon ben Isaac. *The Pentateuch with Rashi's Commentary*. transl. M. Rosenbaum and A. M. Silberman. Erişim 10 Kasım 2017. https://www.sefaria.org/Rashi_on_Deuteronomy.18.15?lang=bi.

Reşid b. Ali Rızâ, Muhammed. *Tefsîrû'l-menâr*. 12 cilt. Mısır: el-He-yetü'l-Mısriyye'l-âmmе li'l-küttâb, 1990.

Robinson, George L. "Canon of the Old Testament". *The International Standard Bible Encyclopaedia*. ed. James Orr v.dğr. 1: 554-563. Chicago: The Howard-Severance Company, 1915.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Kesf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 cilt. Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1997.

_____. *Revâiu'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm*. 2 cilt. Dımeşk: Mektebe-

tü'l-Gazzâlî, 1980.

Sarna, Nahum M. S., and David Sperling. "Bible- The Canon", *Encyclopaedia Judaica*. ed. Fred Skolnik, and Michael Berenbaum. 3: 574-586. USA: y.y., 2007.

_____. *Lübâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*. nşr. Ahmed Abdüşşâfi. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.

Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahrü'l-ulûm*. y.y., t.y.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâleddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*. 8 cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, t.y.

Şimşek, Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 cilt. İstanbul: Beyan Yay., 2012.

_____, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. Konya: Kitap Dünyası, 2012.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2000.

Talmud Bavli. ed. William Davidson. Erişim 15 Kasım 2017. <https://www.sefaria.org/Megillah.2b.24?lang=bi&with=all&lang2=en>.

Vâhidî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. nşr. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımeşk: Dârü'l-kalem, 1995.

_____. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*. nşr. Assâm b. Abdilmuhsen el-Humeydân. Dammam: Dârü'l-İslâh, 1992.

Watt, W. Montgomery. *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*. İstanbul: İz Yay., 1983.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. 10 cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Tefsîrü'l-keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl*. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-İrfân*. 2 cilt. y.y.: Matbatü İsâ el-Bâbî, t.y.